

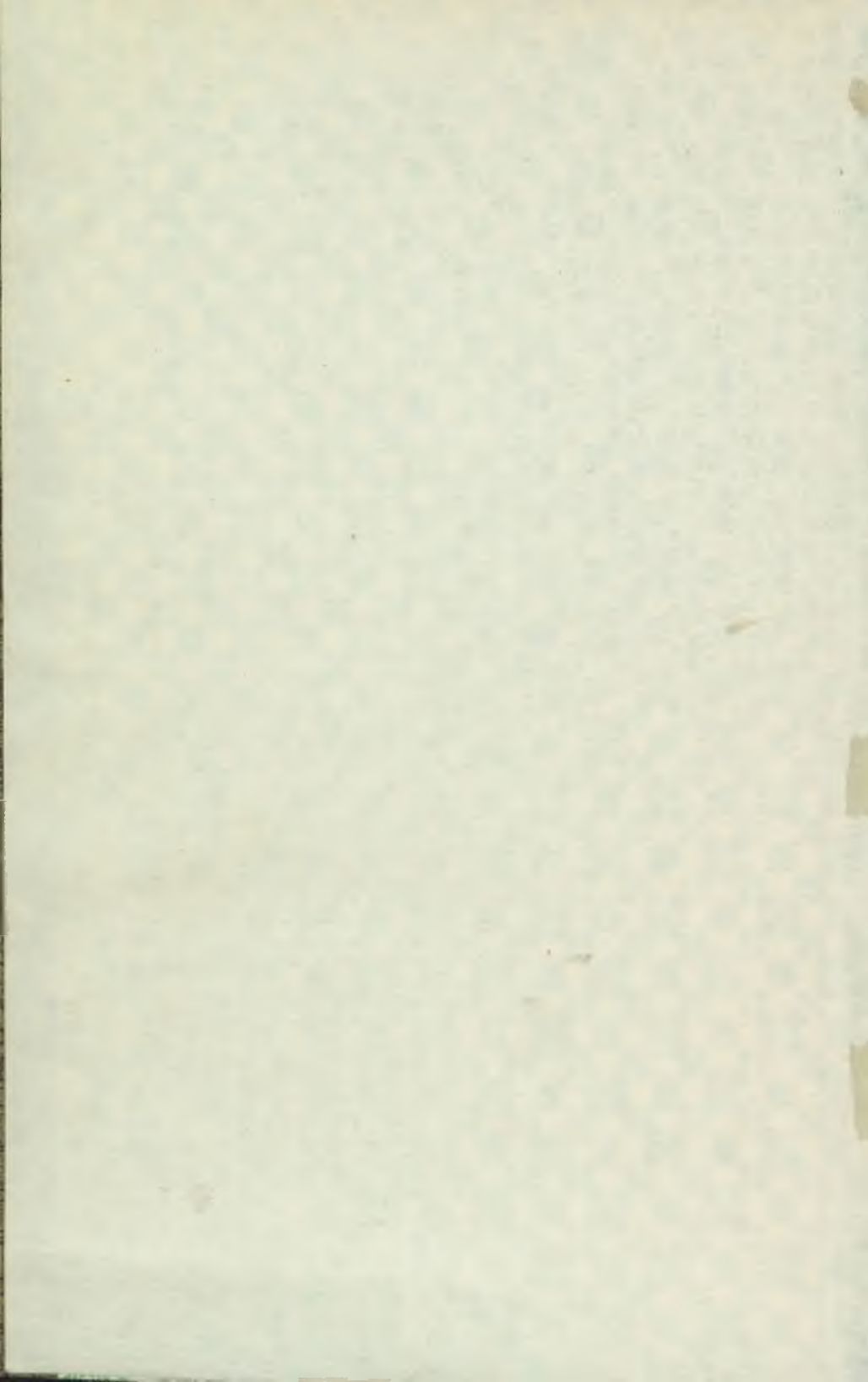
244772

244772

**MAGYAR
NYELVTUDOMÁNY.**

I. Füzet.

**A MAGYAR
BIRTOKVISZONY.
NYELVSZABÁLYOZÁSI MUNKÁLAT
MÁTYÁS FLÓRIÁN
ÁLTAL.**

FÜGGELÉKÜL:

AZ 1859. JULIUS 7. OLVASOTT AKADEMIAI
SZÉKFOGLALÓ BESZÉD.

PÉCSETT,

NYOMATOTT A LYCEUM NYOMDÁJÁBAN. 1860.

THE STATE OF NEW YORK
IN SENATE
January 15, 1892.
REPORT
OF THE
COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE
IN ANSWER TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE
MAY 10, 1891.
ALBANY:
J. B. LIPPINCOTT & COMPANY, PRINTERS.
1892.

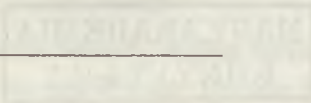
STUDIOS

661603 vk

A

MAGYAR

BIRTOKVISZONY.

NYELVSZABÁLYOZÁSI MUNKÁLAT

MÁTYÁS FLÓRIÁN

ÁLTAL.

PÉCSETT,
NYOMATOTT A LYCEUM NYOMDÁJÁBAN.

1860.

244772

ALFOLYVIR

BIBLIOTEKÁR

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ALFOLYVIR

MAGY. AKADEMIA

1917

1917

1917

ALFOLYVIR

1917

ELŐZMÉNYEK.

Indokok.

A Magyar, e rokontalan nemzet, méltán tartja fontos ügynek nyelvsajátságai ép megőrzését. Ha már öltözeté, szokásai nyugotiasak, maradjon beszéde, mint hajdan volt, keleti. Írott nyelve, századok óta idegen befolyás alatt, több eredeti alakot veszíte; sőt míg a magyar fordító csak kifejezést változtat, a gondolat idegen menetét meghagyja; — vagy a magyarul szóló, de e nyelv szellemét nem ismerő, indo-germán egyén saját gondolatit magyar gyanánt kínálja; — élő nyelvén is folyton homályosul az ősjelleg.

A pusztító bel- és külfáboruk miatt számban megfogyott nemzet jelesbjei nehéz szívvel nézék a gyorsan terjedő nyelvkorcsulást; s élveik, sőt szükségleteik megszorításával tőnek áldozatot, meggátlása végett. Az eredmény nem felel meg a várakozásnak. A szófüzés magyar akarna lenni, de nem bír a betolakodott idegennel; mely, nehogy kiirtassék, magyarnak vallja magát; több százados megváltára, s a változati szépségre utal, mely megtartását szükségölje. Írás- és beszédmódba, össze nem férhető, sőt ellenmondásos alakok vegyülnek, hibák tüzésére közönyítik a fület, s minden önálló sajátságot veszélylyel fenyegetnek. Classicusainktól hirlapi tárczairóig, nincs ki csak a birtokviszonyt is következetesen kezelné.

Nyelvépségi ügy intézésénél nem lehet kimélet. Élvezze békén külhoni gyarmatos magyar föld áldásait; közölje érzelmeit szokott hangjain; nyelvemben ne adj helyet eltérő eszmejáratának. Elvonul őseid szelleme az idegen tolakodó elől; — s magyar szavak daczára nem lesz magyar, a mit szólsz; hanem latin, germán, franczia, magyar hangzat alatt. Ez károd. Mert ha magyarosan hangzik ugyan, de nem magyar a mit szólsz; mivel nem magyar a mit gondolsz: megtörténhetik, hogy nem lesz magyar a mit érzesz. Lesz magyarföld, csak magyar ember legyen; de nem lesz magyar ember, ha nem magyar beszéde.

Nyelvtanárink nem szokták állításaikat tüzetesen bizonyítani. Révai óta nincs okadatos nyelvészetünk, — nyelvtudományunk. Szeretnők pedig a magyar beszédet, lehető tisztának, ősjellemű sajátosnak látni.

Nem vagyunk ugyan felszólítva magyar nyelvviszonyok fölötti értekezésre; hivatlanul, s csekély készültségünk megvallásával fogunk e munkához. Bármily gyarló lesz is az, legalább jobbakat idéz elő, melyek következtén ingatag beszédünk szilárdabb nyelvtani törvények szerint szerkeztethetik. Harmincz éve, hogy a magyar nyelvtani birtokviszony hivatalos elintézése váratik: meddig várjunk még? Kezdje meg akárki, s mentől előbb a vizsgálatot, — kezdjük meg mi, keveset gondolva a kedvezőtlen bírálat. Nincs pályabér, mit féltsünk, s személyünk megrovásra, hogysem dicséretre, érdemesb voltát, legtöbb esetben, önként elismerjük.

Monographia és rendszeres egész.

Értekeztünk a birtokviszonyi *nek*-ezés ügyetlen voltáról „Észrevételek finnező véleményre stb.“ czimű munka 27—30 lapjain; s megmutatók hat pontban annak többszöri mellőzhetését. Értekezésünk, tekintélyes körökben nem érdemle figyelmet: talán mert a *nek* érvénye rendszeres munkákban van megállapítva?

Tudományos férfainkat rendszerezési düh lepte meg. Mindent kimerítőleg akarnak tárgyalni. Az Akademia, nyelvészeti jutalomkérdéseiben, bevégzett egészlet követel; s díjazott pályaművek keletkeznek. Csakhogy, midőn azokból egyes kérdésre nézve okulni kívánunk, sajnosan tapasztaljuk, hogy a bevégzett szervezetben hiányzik a részletes tárgyismeret.

Mindent egyszerre! Ha nyelvhasonítás kell, Európa és Ázsia összes nyelvei tüzetnek ki; nem gondolva meg, hogy csak a szorosb érteményü árja hasonítás is, emberéletnyi foglalkozás. Ha szókötés a feladat; adassék elő minden: „a beszédrészek sajátságai, a szórend és szóviszony szabályai.“ Előadatnak, — s jutalom! Miután Szókötés van, legyen Ékes szókötés is, s itt: „adassanak elő bizonyos rendszerben a magyar nyelv eredeti, tiszta, sajátságos, és választékos kifejezései, melyek stb.“¹⁾. Erre is akad vállalkozó. Most már ékesen is irunk, — s a magyar birtokviszonyt nem tudjuk helyesen kifejezni.

Soká lesz még, gyorstanító és tanuló hazámfia! míg idegenszerű alakítmányok, szójárások által homályosított nyelvünket eredeti fényében tisztelhetjük! Kérdezd inkább nyelvészeidet, mikép kell a latin, germán genitivust ma-

1) Egész terjedelmében 13 lap.

gyarán kifejezni; ha érdekedben áll, nem mondom ékesen, hanem csak magyarul is írni, beszélni tudnod. Csakha a birtokviszony helyes kifejezéséről kellő meggyőződést szerzettél magadnak, menj át a viszonyítás más tárgyára. Majd ha a részletekről elegendő ismereted leszen, állíthatod rendszerbe biztos tudományodat.

Ingadozás.

Íróink a 15. 16. századi nekeztést ritkították ugyan, de meg nem szüntették; a kellő birtokviszonyi szórendről pedig helyes fogalmok nincs. Ha már nem mondjuk is Telegdivel: „Ábrahám hilt az Istennek ígérétének;“ sem Heltaival: „Mikoron írának Christus urunknak születésének utánna;“ de olvassuk Kazinczynál: „Szerettetni a jóktól, a legfőbb édessége az életnek“¹⁾; s Csengerynél: „Ő intézi a fellegek és szelek járását; ura a dörgésnek és villámlásnak“²⁾. „A vizek birodalmán, hol egész népe lakott a vízi lényeknek. — — — Majd gyermekei, majd alattvalói a nevezett istenpárnak“³⁾. Sőt szabályszerűnek tartatik ily mondat: „A földistennő — — — szintén a dörgés istenének neje“⁴⁾; pedig Pázmánt még senki nem gánesolta e kifejezésért: „A pokol kapuja erejétől meg nem győzetik“⁵⁾.

Ha édes feleink füleit sem sértik már ily fonákságok, mit mondjunk német emberről, ki nyelvészetről értekezéskor így beszél: „Mindenki elismeri ki . . . méltányolni tudja az emberi nyelvnek, — mint a társadalom egyik legszükségesebb föltétele, minden műveltség alapja s a tudományok

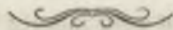
1) Magyar Régiségek XI. lap.

2) Az altaji népek ősvallása 8 lap. — 3) U. o. 12. l.

4) U. o. 13 l. — 5) Kalauz, N. Szombati kiadás 731 l.

s irodalmi kincsek fenntartójának — nagy fontosságát“¹⁾. Az előbbi sorok írója valóban azt tanít, pedig rendszeresen. Halljuk magyar hangzatu német szókötését : „Legelőször is a nyelv nem előadása a tárgyaknak, melyek által az ember a kultúrgyakat felfogja“²⁾. Könnyű ilyesmit újra vissza adni azon nyelvnek, melyhez lényegileg még mindig tartozik : cserélj hangokat, a szórend ugysis német.

Legujabb akadémiai hivatalos iratok után sem igazodhatunk el. „Nyomosabb munkásságot mutat fel, mind a világhistoria, mind a hazai történetnek újabb át- és feldolgozásában.“ — „A nemzet öszves történetét — — tömöttebben, de nem kevesbbé kritikai feldolgozásával a kutatóknak.“³⁾ „A magyar tudományos Akadémia munkálódásairól s pénztára mibenlétéről 1847—1858. Jelentése az Igazgató Tanácsnak.“ Mi ez? Első pillanatra azt hinnők, hogy valaki jelentést tesz az Igazgató Tanácsnak, s kérdjük : ki jelentése? Az akadémiai Értesítőkbén „Szilasy János tiszt. tag székfoglalója“ — „Székfoglaló értekezése Czinár Mór lev. tagnak,“ — s „Székfoglaló beszéde Deáky Zsigmond tiszteletli tagnak,“ — változati szépség miatt különböznek-e, vagy nem volna birtokviszony kifejezésénél állandó szórend? Kell-e nek a birtokoshoz, vagy nem? Ha kell, miért nincs? Ha nem kell, miért van?

1) Magyar nyelvészet. I. Évfolyam. 12 l.

2) A Magyar Nyelvrendszer alapvonalai Irta Riedl Szende Prága és Lipcse 1858. 1. l. Nem hárman irták Riedl Prága és Lipcse; hanem ezek németesen állnak Prágában és Lipcsében helyett.

3) A magyar tudományos Akadémia 1858 Dec. 20. tartott ünnepélyes közülésének tárgyai. 47. l.

Első fejezet.

A magyar birtokviszonyítás jelen állapota.

1. §.

Tanulmányok.

A régick a *nek*-et kizárólag dativusi ragnak tartották.
Erdősi :

„Nyelvünkben — — két kapcsolt helyzetű főnév egyike szerzést jelentő dativusba tételik. *Filius hominis*, mondják a latinok; mi : *filius homini*, az embernek fia.“¹⁾

Pereszlényi :

„A genitivus mindig *é* végzetű — — a dativus *nak*, *nek*.“²⁾

Révai : „A genitivus képzője *é*, a dativusé *nek*“³⁾.

A Magyar Tudós Társaság „külön használatára“ szerkesztett „Szókötés“ fogalmat zavar, midőn sajátító *nak nek*, és tulajdonító *nak nek* ragot említ.⁴⁾

A régick következetes szigorral akarák a *nek*-ezést gyakorolni, mi azonban nem mindig sikerült. Így olvassuk Erdősinnél : „Pünköst hava, Iván hava, Karácson hava.“⁵⁾

1) Grammatica hungaro-latina 1539. p. 52.

2) Grammatica linguae Ungaricae Tirnaviae 1739 p. 9.

3) Elab. Gram. I. pp. 204—207.

4) A Magyar Szókötés' főbb szabályai 1843 43—46 l.

5) Gramm. p. 24.

Pereszlényi: „A latin genitivust magyar dativussal, azaz *nak nek* raggal kell kifejezni. De gyakran a beszédben kihagyatik a *nak nek*; és pedig: 1. Midőn a latin genitivusnak megfelelő főnév, birtoknévmási raggal áll, pl: „Péter lova hátáru! szaksztotta nyakát.“ A „Szókötés“ és „Magyar Nyelv Rendszere“ ily esetben *nek*-et enged. 2. „Midőn ezen genitivus tulajdonnév pl: Péter lova. 3. Ezen eseteken kívül is pl: „Királyok királya“¹⁾.

Könnyebb tájékozás végett álljanak itt az Akadémiai hivatalos — és pályaművek illető pontjai.

Szókötés: 1. Midőn két főnév, vagy főnévül használt más név, mint birtok és birtokos, elválaszthatlan viszonyban állanak egymással, a birtokos név *nak nek* ragot veszen fel, a birtoknév pedig harmadik személyragot, pl. Péter-*nek* ház-*a*.

2. Ha a birtokos több, s a birtok csak egy, ez utóbbihoz *a, e, ja, je*, rag adatik: ha pedig a birtok több, akkor ez *ai, ei, vai, vei, jai, jei*, ragot veszen fel, pl. magyarok-*nak* király-*a*; erdélyiek-*nek* fejedelméi. — Nagyobb érthetőség' vagy nyomosság' kedvéért

---

1) Quotiescunque duo nomina substantiva rerum diversarum in constructione ponuntur, efferes genitivum latinum ungarico dativo, hoc est cum affixis *nak nek*, et alterum substantivum cum pronomine possessivo tertiae personae. — — At saepe in oratione — — ommittitur affixum *nak nek*. Idque primo quando latino genitivo respondens nomen substantivum habet affixum pronominale possessivum ut: — — Péter lova hátáru! szaksztotta nyakát. Secundo, quando genitivus ille est nomen proprium, ut Péter lova Petri equus. Nonnunquam etiam his rationibus deficientibus ommittuntur haec affixa ut Királyok királya. Grammatica linguae Ungaricae. pp. 136—137.

azonban a birtoknévhez : *ok, ök*, vagy *aik, eik* rag tétethetik, pl: hol sok százados agg fák' lógó fodraik-at suhogással lengeti a' szél. (Horvát Endre); okvetlenül kitétetik pedig a' több birtokos személyrag, midőn a birtokos és birtok egymástól valamelly közbevetett szó vagy mondat által megszakasztatik; pl: a polgároknek, kik egyszersmind nemesek, nem szabad katonát szállítani házaik-ba.

4. A *nak nek* ragot szebb hangzáskedveért ki is lehet hagyni, pl: magyarok' királya; Erdély' fejedelmei. Okvetetlen kihagyatik pedig midőn a birtok-név tulajdonító : *nak, nek* raggal van ellátva, pl: az ország' nagyainak munkája. A régiek így is irtak : az ország-nak nagyai-nak ajánlotta munkáját.

5. Kihagyhatatlan a' *nak, nek* rag :

a) Midőn a' birtokos név a' birtoknévnek utána tétetik, pl: merre zúgnak habjai Tiszá-nak Duná-nak (Kölcsey).

b) Midőn a' birtokos név a' birtoktól, a jelzőn kívül, bármelly szó vagy mondat által elválasztatik; pl: azon ifju-nak, kit tegnap láttam, szép magaviseletét megszerettem; Péter-nek ez a' háza. A közbevetett jelző azonban nem kívánja meg szükségkép a' *nak, nek* rag' kitételét pl: cgek' mindenható Ura. Ha azonban a jelző több szóból álló, tétessék könnyebb érthetőségért a' *nak, nek* rag pl: a' vizsgálódásnak elaludni látszott lángja ismét fölgerjedett.

6. Ha több birtoknév, egy mástól függő viszonyban jő elő, a' *nak, nek* ragot csak az utolsónál szabad ki-

tenni, pl: Hunyady fényes diadala' napjá-nak ünnepe't üljük.

7. Ha a' birtokos főnévvel a' névhatározók u. m. alatt, felett, mellett, meg ett, közepett stb. jönnek birtokviszonyba, a' névutók nagyobb nyomatosság' vagy hangzatosság kedvéért ragoztathatnak is, de a főnév szükségkép felveszi a' *nak*, *nek* ragot, pl: tengernek közepett-e, szék-nek alatt-a, ház-nak előtt-e; hibás tehát az illy szókötés: tenger közepett-e, szék alatt-a stb; mert ezen esetben a' közepett és alatt minden rag nélkül is elég a viszony kifejezésére.

8. Birtokviszonyilag ragoztatnak a' : városok', várak', helységek', erdők', mezők', ligetek', hegyek', völgyek', tavak', folyók' és patakok' tulajdon nevei is, ha a' köznévtől utánok áll; melly esetben a' *nak*, *nek* rendszeren kihagyatik, pl: Pest' városa, Buda' vára, Csaba' helység-e, Mátra' hegye, Rákos meze-je, Balaton' tav-a, Sajó' völgy-e. Így származtak némelly városok', helységek', vidékek' stb. tulajdonnevei is, pl: „Sámsónháza, Petőfalva, Berenhida, Mátyusföldre, Eger völgye.“¹⁾

Négy év mulva „A' Magyar Nyelv' Rendszere“ semmi haladást nem mutat ez ügyben, sőt kiadója a szabályokat módosítani sem méltóztatik, hanem azt nyomatja szóról szóra, mi ott főnebb áll, még a sajtóhibát, miszerént a 3) pont jelölése kimaradt, sem tartja javításra érdemesnek, legalább második kiadásában. „Sajátító : *nek*, *nak* (a fő-

1) A' Magyar Szókötés főbb szabályai Budán 1843.

nebbiben *nak*, *nek*; e mégis csak változás!) ¹⁾. Midőn két főnév, vagy főnévül használt stb. — (8 ponton át egész addig) Eger völgycé.“

A „Magyar Szókötés' szabályait“ két pályázó rendszerezte. Szilágyi István koszorúzott művéből tárgyunkra a következőt tarthatjuk érdekesnek.

„A birófőnév és alany egyeztetése.“ — Tanitmányunknak két része lesz: 1) „biróróli 2) az alanyróli. Mielőtt azonban hozzá fognánk: jegyezzük meg 1) hogy mikor birónév s birtok közti egyeztetés forog fen, az egyeztetés ragban; nevezetesen birtokragban történik; 2) a a birónév mindenkor személybeli egységet vagy többséget képvisel, s respective úgy tekintethetik, mint mennyiségnév; 3) a birtokrag mindenkor olly állapotnak tekintetik, mint a latin nominativus, mellyhez még azulán járulhatnak a viszonyragok, tárgyai a viszonyító szókötésnek (?).

a) A birónévről.

Mielőtt a szabályt elmondanók, lássunk példákat: „A biró fia ellopta a pap ökrét: de azért a falu elüljárói nem büntették meg.“ — Biró vagy magyarázó főnevek: biró, pap, falu. Alakjukat tekintve, semmi különbség ezek s a ragatlan főnevek közt. — „Nyelvünknek előkori divatát tekintve: nem mondhatjuk hogy az terjedelmes lett (volt?) volna.“ A birónév alakja = *nek* (*nak*). — Hogy amaz alak is, ez is jó: mi magyarok tudjuk.

Innen a biró névre következő szabály keletkezik: mi-

1) A' Magyar Nyelv' Rendszere. Közre bocsátá a' Magyar Tudós Társaság. Második kiadás Budán 1847.

kor két főnév úgy tétetik egymás mellé, hogy valamelyik a másikat birószemélyül magyarázza, — vagy az alanynak birtokosát jelenti : akkor azon biró főnév vagy csak pusztán, ragatlanul fog az alany mellett, vagy mással álló birtokraggal (*nak, nek*) állani. — — Továbbá szokásba jött nálunk a biró *nak*-ot eddig képviselt hiányjelnek írásinkbóli kihagyása, alkalmasint azon elvből, hogy ha közbeszédben megértjük egymást, miért nem írásban is, midőn ott a szókat gondosabban szerkesztjük. Ám legyen. — — —

Még egy kérdés van hátra : mikor kell a birónévnek egyik vagy másik alakját használni ?

Ha az alany elül, a magyarázó (biró) másod helyen áll : ez mindenkor a mással álló birragot veszi fel, pl. fia az istennek. Ha pedig a magyarázó v. biró áll elül : akkor lehet ragos vagy ragatlan, a mint a szép hangzat kívánja, pl. a biró fia, vagy birónak fia. — Ugyan azon egy alany előtt pedig, több magyarázó is állhat, így : a falu bírója feleségének fia; a mikor látni való, hogy a *stilistica* kívánatához képest többen ragot vesztenek, pl. a föntebbi példa egész hosszan így volna : a falunak birójának feleségének fia.“¹⁾ Fábíán István díjazott pályamunkájából, elég lesz a következő :

1) „Ha két főnév úgy áll a' beszédben egymás mellett, hogy egyikhez (biróhoz) a' másik mint birtok tartozik : mindannyiszor a' birtokoshoz a' *nak, nek* ragasztatik, a' birtokhoz pedig a birtokragok (a' személyes névmás kiholt formái) függesztetnek akár előtte, akár utána álljon ez a birtokos névnek (?); p. o. a' királynak embere, embere a királynak.

1) Nyelvtudományi pályamunkák III. 37—40 l.

Jegyzet. A birtokos rag (nak nek) ellipsist szenvedhet. — — — — Ellenben ellipsisnek helye alig van; *a*) ha a predicátumúl álló birtoknév mindjárt a subject nevező után áll; p. o. az ember Istennek képe; a' heverés a' szegénységnek barátja; a' nemes szív az okos gondolkodásnak bizonyos jele; *b*) ha a birtoknév nyomosítás végett elibe tétetik a' birtokosnak (?); p. o. embere a' királynak; foglalatja a' könyvnek; *c*) ha a' birtokos és birtoknév közé több szó betoldatik; p. o. azon gyermeknek, kiről tegnap szóltunk, tanítója. *d*) ha a birtokos előtt mutató névmás (ennek, ezeknek) tétetik; p. o. ennek az embernek jószága: ezeknek a' virágoknak szépsége.

2) Jegyzet. Ha több szó egymás után birtokosként áll (nak, nekkel): ekkor elég az utolsó mellett meghagyni; p. o. „márványra méltó nyilatkozásai a' hazafi erőnek, elszánás- s ön feláldozásnak.“¹⁾

Szvorényi csak röviden érinti e tárgyat. „Midőn, ugymond, a' sajátító *nak, nek* felesleg jő elé,“ pl. te gonoszok*nak* gonosza, rosszak*nak* a' rossza, e helyett: gonoszok' gonosza, rosszak' rossza.“²⁾ Mely példákban az *a* ragot birtokos *é*-nek tekinti.

Ihász Gábor Nyelvtana józan elvet követ, kár hogy sem czáfolják, sem követik:

„Ha mind a' birtokost, mind a birtokot jelentő név nyilván ki vagyon téve, akkor a' birtokos név minden változás nélkül megmarad, a' birtokos rag pedig ékezetét elvesztve, 's a' vastaghangu nevek után *a* bötüire változva, röviden ragasztatik a' birtokot jelentő névhez, és

1) Nyelvtudományi pályamunkák III. 162—163 l.

2) Nyelvt. pályamunkák IV. 112. l.

pedig vagy tisztán azaz *j* nélkül, p. magyarok Isten-e, Pál kép-e, Péter ház-a; vagy *j*-vel p. falu harang-ja stb.

Jegyzetek. 1. Ha több birtoknév egymástól függőleg jő elé, az ékezetét vesztett birtokos rag mindegyikhez oda ragasztatik; p. úr szin-e változás-a; úr születés-e nap-ja; üdvöztőnk dicsőséges föltámadás-a nap-ja. — —

3. Midőn mind a' birtokost, mind a birtokot jelentő név nyilván kivagyon téve; sokan a birtokos névhez *nak* v. *nek* ragot függesztenek, p. Péter-nek ház-a, hazának boldogság-a; vagy ha azt kihagyják, helyette hiányjelt tesznek, p. Péter' háza, haza' boldogsága. Ez egyik sem ajánlható, mert a' birtokviszonyt mindig csak a' birtoknévhez függesztett *a e* vagy *ja je*, nem pedig a' birtokos névhez ragasztott *nak nek* fejezi ki; ha pedig a' *nak nek* nem fejezi ki a' birtokviszonyt, akkor az a' birtokos névhez ragasztva nem egyéb, mint szükségtelen — és szépséget sértő toldalék¹⁾.

2. §.

Birálat.

A „Magyar Szókötés“ és „Magyar Nyelv Rendszere“ azonos szabályaira megjegyezzük:

1. Két főnév birtokviszonyánál nincs szükség *nak nek* dativusi ragra, csak a birtoknév kap harmadik személyragot, pl. Péter háza.

2. (3). Megrovandó könnyelműség, a „nagyobb érthetőség“ vagy nyomosság' kedvéért“ *ok- aik-*ozás. Vers

1) Ihász Gábor. Magyar Nyelvtan. Eger. 1852. 30 l.

korlátai közt alakult költői mondat, nem alkalmas prózai példára. A fölhozott Horváth Endre folyó beszédben így ragozta volna : „Százados agg fák lógó fodrait lengeti a szél.“ De szüksége levén egy szótagra, lön : „fodraikat.“ Maradjunk a szabály mellett : Valahányszor a birtokos nyilván kitételek, *a*, *ai* elégséges, érthető s többre nincs szükség. Az „okvetlen *aik*-ra megjegyezzük, hogy a birtok ne választassék el mondat által birtokosától, s nem lesz szükség *aik*-ra. E helyett : „A polgároknak, kik egyszersmind nemesek stb. házaikba,“ mondassék szebb magyarsággal : „Az egyszersmind nemes polgárok házaiba stb.“

4. Hogy „a *nak*, *nek* ragot szebb hangzás kedvéért ki is lehet hagyni,“ — következetlenség. Annyi mint ezt mondani : „A szabály nem szabály.“ Miért volna „magyarok királya“ szebb hangzatu, mint : „magyaroknak királya“? Ha pedig az előbbi csakugyan szebb, hagyd ki a *nek*-et a dativusnál is, s e helyett : „a magyarnak királya van,“ — mond szebb hangzás kedvéért „a magyar királya van.“

5. A *nak*, *nek* kihagyhatlanságát egyáltalán tagadjuk. Mert

a) A birtokos név közvetlen viszonyban soha nem állhat birtoka után, mint alább be lesz bizonyítva; az idézett példát meg kell tehát igazítanunk, nem követnünk.

b) A birtokos név, a birtoktól, a jelzőn kívül, semmi szó, vagy mondat által el ne választassék. E helyett : „Azon ifjunak, kit tegnap láttam, szép magaviseletét megszerettem,“ — helyesebben így szólunk : „A tegnap láttam ifju szép magaviseletét megszerettem;“ vagy : „megszerettem azon ifju szép magaviseletét, kit tegnap láttam.“ E helyett : „Péternek ez a háza,“ — így : **Ez** Péter háza. A *nek* nem

teszi könnyebben érthetővé a mondatot, sőt kétértelműséget is okozhat. „A viszálykodásnak elaludni látszott lángja,“ *nak* nélkül is elég érthető: „A viszálykodás elaludni látszott lángja ismét fölgerjedett.“ De ez: „Megrovám a szomszédot, s elmondám barátomnak hibáit,“ — épen a *nak* miatt kétértelmű; narravi amico defectus ejus, vagy narravi defectus amici. Valamint e mondat: „A magyar igének időjít akartam előszámlálni“ ¹⁾, kettőt jelenthet: *enunere rare verbo tempora sua*, vagy: *verbi tempora*.

6. Több birtoknévnel sincs szükség *nek*-re. A fölhozott ügyetlen mondatot: „Hunyady fényes diadala' napjának ünnepét üljük,“ — így szerkeszthetni: „Hunyady fényes diadalnapja ünnepét üljük.“

7. A névhatározók: felett, alatt, mellett, megett, középett, se nyomatosság, se hangzatosság kedvéért ne fűzessenek ragos birtokoshoz, mert az ellenkezik a nyelvszellem szabatoságával; s legrégibb emlékeinkben ritka példa van rá. Előfordul ugyan a Münchener Codexben „a doctoroknac közepettec“ ²⁾ de jobb nektelenül: „az ebéllő ház közepett“ ³⁾.

8. Azt, mi e pontban városok, várak, helységek stb. *nek*-telen birtokviszonyáról mondatik, általános szabályul kell vala felállítani, mert a nép, ki szájában alakultak e nevek, kivétel nélkül csupán birtokragozó volt. Az előszámláltakhoz tartoznak még a hónapok magyar nevei pl. „Kisasszony hava;“ s a személyes névmások, midőn közvetlenül birtokolnak.

1) Magyar Nyelvészet II. 448. l.

2) Luk. II. 46.

3) Máté XIV. 6.

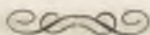
Szilágyi István elmélete semmi újat nem mond a *nek* szükséges, — vagy fölösleges voltáról : A felhozott példáról : „A bíró fia — a bírónak fia ; nyelvünk*nek* előkori divatát tekintve stb.“ épen nem mondhatni „hogy amaz alak is, ez is jó ;“ mert az utóbbi csak így jó : „Nyelvünk előkori divatát tekintve.“ Ily bizonyítéknak : „mi magyarok tudjuk,“ — szabályozó erőt nem tulajdoníthatunk. Nem szabályt, hanem kételyt közöl, ki a bíró főnevet vagy pusztán, vagy *nek*-esen állítja elő. Minden szabály határozottságot tesz föl, s legfőlebb egyes kivételeket tür. A *nek* szükségéről ily mondatban : „fia az Istennek“ (*filius Dei*, *Sohn Gottes*, *fils de Dieu*) roszalólag szóltunk már ; csak így helyes : „Isten fia.“ E példa : „A falu bírója feleségének fia,“ — szabatosan így hangzik „A falubiróné (mint városbiróné) fia.“

Fábián István sem szabályozza e viszonyt, midőn a birtokoshoz *nek*-et ragaszt „akár előtte, akár utána álljon ez a birtokos névnek ; p. o. a királynak embere, — embere a királynak.“ A *nek* szükségéről fölhozott példákat mind kijavíthatni : Az ember Isten képe — a heverés a szegénység barátja ; — a nemes szív az okos gondolkodás bizonyos jele, — a király embere, — a könyv foglalhatja. A birtokos, és birtoknév mondat által ne választassék el ; pl. azon gyermeknek, kiről tegnap szóltunk, tanítója, — ennek az ember*nek* jószága — ezeknek a virágoknak szépsége,“ ügyetlen mondatok ; magyarosabban így hangzanak : „A tegnap említett gyermek tanítója, — ezen ember jószága, — ezen virágok szépsége.“ Végre e példa : „Márványra méltó nyilatkozásai a' hazafi erő*nek*, elszánás — s önfeláldozásnak,“ kétszeresen idomtalan. Fordítsuk meg, s *nek*-telenítsük :

„A hazafi erő, elszánás, s önfeláldozás márványra méltó nyilatkozásai.“

Ha Szvorényinak igaza van a felesleg *nek*-ről, s „gonoszoknak gonosza“ helyett jobb : „gonoszok gonosza;“ — a Halotti Beszéd : „halálnek haláláal“ is megrovathatik. De lesz-e „halál haláláal“ oly hangzatos — ítélje meg a finomabb nyelvérzék.

Ihász Gábor részletes elméletét a birtokviszonyról teljesen méltányolva, mennél győzőbb okokkal fogjuk támogatni.

Második fejezet.

A viszonyítás elméletileg, s alkalmazva.

3. §.

A viszonyítás általában.

A beszéd, mint a gondolás izelt hangok általi kifejezése, szabályszerűleg változatos : tartalmára és alakjára nézve közös mértékkel, törvényekkel bír. A beszédtörvények részletes, összefüggő ismerete = nyelvtudomány; ezek okadatos közvetítése az észtörvényekkel — nyelvbölcselet.

A nyelvbölcselet kezdheti működését észtörvények vizsgálatával, s alkalmazhatja a találtat bármely nyelvre, „a priori.“ E bölcseleti mód csalódással jár. Ellenben megkísértheti közvetíteni több hasonított nyelvek közös törvényeit a gondolatéival. E mód biztosabb.

Az utóbbi eljárást követve találunk nyelvet, melyben minden szó változatlanul ugyanaz marad; s nyelveket, me-

lyekben a szó sokkép módosult, de hasonítás, s elemezés útján az eredeti alak, a gyök előállítható. Mind a változatlan, mind a ragok és képzők elkülönítése után gyökalakra hozott szóösszeg, észkategoriak szerént osztályozható : a mint például abban a létre törekvés, az állapot a létezővel szerkesztetvén; eszmében egymástól elválasztatnak; a mint ige — és névszó különböztetik meg. Mellőzvé a nyelvanyag további osztályozását, csak e kérdést érintsük futólag: el voltak-e eredetileg különítve a nyelvben a most megkülönböztethető beszédrészek; legalább a név- és igeszó? Sémi nyelvészek az igeszó egyetemességét és elsőségét vitatják, azaz : szeréntök a levés ismerete megelőzte volna a létét. Elméletileg ezen egymásután helyesnek látszik. Mindamellelt bővebb vizsgálat névszókat talál, a sémi nyelvekben is, melyek eredetiekül jelenkeznek, s melyekből épugy képeztethetnek igék, mint ezekből nevek. Lehet azonban, hogy e névszó igegyökei elvesztek, vagy úgy alakultak át, hogy rájuk nem ismerhetni.

Szorosb meghatározás az igét nyugvás vagy mozgás, állapot vagy működés jelzőjeül tünteti föl, miszerént a létező fölötti itélet fejeztetik ki általa. S így tekintve az igét a létező tárgy természetileg ugyan előbbre való az azt felismerőnél; de megnevezése, a névszó, nem lehet az észlelőnél, itélőnél előbbi; lehet egykoru. Sőt találtatik nyelv, melyben a névszó első és egyetemes az igeszó származati.

Nem valószínű az ind nyelvészek által előállított, ige- vagy névérteményre közönyös, gyökök gyakorlati volta. Működés és állapot fogalma nem folyhat össze tárgyfogalmával, hol öntudatos észlelés, emberi észgyakorlat tétetik fel. Homályos tudat állapotában tengő állat hangsúlyos nyi-

latkozataira illenék ily jellemzés, s a gondolás, valamint a beszélés alapföltétei hiányára mutatna. Vannak ugyan ezt sejtető nyelvtények; például a magyarban: *ír* (ken és kenet), *tár*, *tér*, *vágy*, *vész*, *zár*; de az ilyek viszonyított nyelvben határozott érteményűek; ragozatlanban pedig helyzet, vagy hangsúly által határozatnak.

Fontosb kérdés felvett tárgyunkra: mikép jelöltettek eredetileg a lét, és levés, vagy állapot észlelt fokozatai; — a név- és igeviszonyok?

Vannak nyelvek, melyeknél a gyökszók változatlanok, s a kül- és belvilág viszonyai ismétlés, helyzet, vagy külön e végre izelt hangok által fejeztetnek ki. Például a többség eszméje vagy ismétléssel; vagy sok önálló szóval jelöltetik. Az ige múltja, elmenni, birni; jövője, akarni, egyesíteni, s több ilyek hozzáadásával, különböztetik meg. Valószínű, hogy e szerkezet az ősnelvek mindenikénél divott. Később hangsúlyi módosulat következtén, az értelmezők a főszóhoz függesztetének, s önállásukat veszelve, folytonos használat által rövidülve, még csak kis értelmetlen szótag, vagy épen betű alakjában léteznek.

Több nyelvben a viszonyjelölés hangzóváltoztatás (belhajlítás), képzők, elő- vagy utóragok által történik. Minél főlebb nyomozzuk ily nyelvek szerkezetét, annál több vonatkozat jelölésére találunk, a legfinomabb részletekig. Az alakok e sokfélesége időjártával enyészik, s önálló szó vezérli a módosítatlanokból fűzött mondat érteményét. Mintha a nyelvek eredeti egyszerűségökre akarnának visszatérni. A román nyelvek például a latin névesetet elülálló viszonyzócskák — az igeidőket nagyrészt szintén elülálló segédigék által jelölik.

Az eljárás hajlító és ragozó nyelvekben a viszonyok külön osztályzatához képest különböző. Vagy viszonylanak nevek egymáshoz, vagy igékhez, és igenevekhez; s e szerint, majd értelemlátározás történik, majd függés, járulék, majd birtok, uralom eszméje fejeztetik ki. Helyzetre nézve többnyire a biró előzi meg a birtokot; a sémiel ellenkezőt tesznek. A személyhez viszonyított birtok; ha ragos, utóragos, ha teljes alakú névmással áll, ez megelőzi a birtokot.

4. §.

Nyelvtények.

Ösemlékeket birunk chinai és egiptomi nyelven. *Jü* felirata négy ezer évet meghalad (Krisztus előtt a 23. századból)¹⁾. E nyelvekben már név- és igező elkülönözöttek. A déli tenger szigetein azonban a név szolgál ige alapul: pl. a mu étel, te a mu nei au „az étel most én“ = eszem; szeretet hina a ro, te hina a ro nei o ja „a szeretet most ő“ = ő szeret.

Az ősi chinaiban a többség hián, kiai = mind, — tó = sok után- vagy előtevésével jelöltetik, pl. kue hián „ország mind“ = ország-ok, thung tzeù kiai „ifju fiu mind“ = ifj-ak, tó fang „sok tartomány“ = tartomány-ok. Az ige multját ku ó átmenni, je ù birni; jövőjét ja ó akarni, ho éi egyesíteni, segédszók jelölik, pl. táplálni hiou, hiou ku ó táplált; sue mondani, mu je ù sue „nincs birni mondani“ = nem mondtam; kiang beszélni, ho éi kiang fog beszélni.

Az ó egiptomi, a hieroglyphák nyelvo kettőt két, töb-

1) Lásd Abel Rémusat Elémens de la grammaire chinoise. Paris 1822.

bet háromszori ismétléssel jelent pl. hote pe hotr hotr hotr „tisztelet az isten isten isten“ = tisztelet az istenek iránt. — Többet még hu o, ui = sok, utántétével is fejez ki pl. rasi hu o „fejedelem sok“ = fejedelmek; baki ui „város sok“ = városok.

A tahitiak nyelve a többséget a gyökszótag kettőzése által jelenti, pl. e rau rahi egy nagy fa, — e ra au rarahi nagy fák; re va menni, r e r e va ketten menni.

Az ind-germán hajlító nyelvek, különösen a szanszkrit, hellen, latin, a névviszonyt utóragok által jelölik. Az előbbiben az alanyeset (nominativus) is ragoztatik, pl. tőszó gata, nom. gata-sz menet; tőszó mati, nom. mati-sz vélemény. Viszonyít pedig egyes és többes számban hét esetet, melyek: nominativus, vocativus, accusativus, genitiv-ablativus az egyesben, dativ-ablativus a többesben, instrumentalis, és locativus. A kettős számban három esetet használ.

A hellen, egyes és többesben öt esettel bir, melyek: nominativus többnyire változtatva a tőszón, pl. tőszó *zóraaz*, nom. *zóraξ*, genitivus, dativus, accusativus, s vocativus az egyesben, a többesben csak négy esete van. A kettősben két esete.

A latin már a kettős számot nélkülözi, s az egyesben hat esetet különböztet; a hellen felett ablativussal is bir, mely inkább locativus-, vagy instrumentalisnak volna nevezhető, s a többesben egy a dativussal.

E nyelvek a névszokat nem (genus) szerént jelzik, hi-met, nőt, és semleget különböztetvén meg.

Ott hol jelző és alany egyenlőn változnak, főnév és melléknév egyeztetnek, — nincs szükség állandó egymás-

utánra, nincs értelemzavaró helyzetváltozás; bíró és birtok közé szó, sőt mondat is tűzethetik; a jelző állhat tárgya előtt, vagy után. Találni azonban szanszkritnál és hellennél, viszonyos szók ragozatlan egymásutánjára úgynevezett ösztétre; s ez felvett tárgyunkra elég fontos, hogy bár röviden emlékezzünk felőle.

A most említett nyelvekben nevek függési viszonya, casusragok mellőztével, ösztét által jelöltetik. E viszony ha szorosb belfüggést pl. birtokot, uralmat, hatást képvisel, szanszkrit nyelvtanárok által tatpurusa műszóval neveztetik, s a bíró vagy úr megelőzi az alárendeltet, pl. szkrt. rādsapurusa = rādsnah purusa regis homo, király embere; godavaritira Godavari (folyó) partja, mint nálunk: Dunapart. Többen is soroztathatnak össze pl. dsanhavi-phena-lekha Dsanhavi (folyó) hullámvonala. A hellen nem bővelkedik ily ösztétekben, s gyakran a genitivusi esetet megtartja, pl. *κωνσταντινουπόλις, κυνοσκεφαλαί*. De vannak tiszta ösztétei is: *ἵπποτροφία* lótenyésztés, *βιβλιοθήκη* könyvtár, *βατραχομουμαχία* békaegérharc.

Ha a viszonyos szók egyike a másikat csak közelebb jellemzi, érteményt határoz, az ösztét karmadhāraja nevet visel, s több alfajokra oszlik. Szorosb érteményü karmadhāraja főnévféle, pl. parnaçâlâ levélgunyhó, levélszin, — hellen χρυσόμηλον aranyalma. — Melléknévi ösztét bahuvrīhi, pl. mahâbâhû nagykaru, hellen χρυσόστομος aranyszájú. — Számnévi ösztét dvigu, pl. daçaçati tizszáz, a german taused ösalakja. Adverbiaлис ösztét avjajibhāva, pl. szanirvedam szemérmesen.

A chinai ősnyelv a kùwên Krisztus előtt 213-ik esztendeig az említettekhez hasonlólag jelölte a névszói birtokvi-

szonyt, pl. hò tûng folyóeredet = forrás, mîn li néperő. A kuân hoá (uj nyelv) tí birtokjelt vet közbe, pl. csûng kue ti dsîn közép hon(é) ember, középhon embere = chinai. A személyi névmás is birtoka előtt áll, pl. ú kû én ország = országom; khî ming ő ének = éneke.

A japáni, viszonzócskák segélyével fejezi ki a bírást, s a szószerkezet, mint a chinainál. A birtokos elül áll *no* raggal, a birtok utóbb többnyire *wa* határozó szócskával, pl. Ten-no foszi-wa „Ég(é) csillagai.“ Kono ije-no takasza-wa „Ezen ház(é) magassága.“ Birtokviszonyi utórag *no*, dativusi *ni*, pl. jo fito-no jó emberé, jo fito-ni jó embernek.

Az ó egiptomi, mint a chinai, szanszkrit és magyar, bíró után helyezi a birtokot, pl. nut oni malomkerék; masi a he igazságlak = templom. Személynévmással azonban utóragoz, pl. este-a, este-k, este-f fi-am fi-ad fi-a. E ragokat viszonzócskái is felvehetik, pl. *na* = latin *ad*; n-i = ad me, ne-k ad te, ne-f = ad eum: magyar „nekem neked neki.“

A sémiéknél ha két főnév egymás után áll, uralmi, vagy birtokviszony jelöltetik, hacsak a második *ve* = és előraggal nincs ellátva. Az uralgót követi az alárendelt; a helyzet az eddig említettekhez képest megfordított, pl. héber ben adam, arab ibno' l inszáni filius hominis.

Megjegyzendő, hogy *ha* előrag héberben, midőn kitétetik csak a második előtt állhat, pl. leb ha adam cor hominis; az arabban okvetlenül ki kell tétetnie, pl. tariko 'l a brari via justorum. Héberben a himnemü uralgó a többes számban belváltozást és esonkítást szenved, pl. mal che erecz reges terrae, e. h. melachim. Személynévmást

birtok után ragoznak, pl. héb. lebus köntös, lebus-i köntös-öm, lebus-o köntös-e. Két nemet (genus) különböztetnek meg az igeszóknál is. Viszonyszócskák is birtokragoztatnak.

A parsziban előfordul ugyan az egyenes birtokviszonyi helyzet, pl. gusztaszp sahan sah, „Gusztaszp királyok királya;“ s a pehlviben: li bagi sahpur — malcha malcha, — airan malcha; „Én felséges (isteni) Sahnpur (királyfi) királyok királya, — irániak királya.“ De mindkettőnél általában a sémi vizsás szófüzés divik; melyszerént a birtokoltat a biró követi; csakhogy itt a birtok gyenge *i* (izáfet) utántételével jelöltetik, pl. (parszi) danesztan idâm i hormezdi, „cognitio creaturarum hormezdi.“ ke hûcsaszmi i vehan kvahet, „ki a jók jó szemét akarja.“ Madam bundehesneh i anauma (pehlvi) „de creatione primaria Ormuzdi.“ Ezen *i* a megeseonkult *ja* = ki, s az Avesztában bár gyéren névelőkép használtatik, s mint ilyen a héber *ha* és arab *al* névhatározók hasonmása, s használtatik „a mely, a ki“ értékenyben, mint visszahozó névmás *u in darjâwihâ i pa géhan*, „és azon tengerek melyek a világon (vannak).“ *har nekî u vatarî i ô marduman raszet*. „minden jó és rossz, mely az emberre jó.“ A személyi névmások *men jobban mem* mint régi liturgiai iratokban találtatik = én, *tho* = te, *oi* = ő. — Többes számiak *êma, sumâ, oi* vagy *êsan*. Ezek közösek az újpersával, de vannak mások is: *avam én*, pl. *avam nè dâ nâ gan râ kart*, „én nem a tudósok végett tettem;“ *vatte*, és *vas õ*.

A pehlvi és parszi a névmási utóragokat neveknél mint az új persa, nem használja; de viszonzóknál az új persa

ellenében igen; pl. der-es „benne;“ khasnûdi i men „elégültségem;“ kunesn i tho hom eslekedeted vagyok;“ kalbût i sumâ „testetek.“ Az új persa kétfélekép mondja pederem és peder i men „atyám.“

A finn a birónevet ragozza, a birtokot nem pl. Meijän vanhojn jumalan tuntemuksesta ja jumalan palveluksesta, Hunfalvy Pál ur fordítása szerint: „Mienknek véneinknek Istennek tudásról, és Istennek tiszteletéről.“ Jobban: „Mienké véneké Istené tudásról és Istené tiszteletéről. Igy: Jumala-n pelko „Istené félelem.“ Személyi névmással utóragoz, pl. kala-ni, kala-s, kala-nsa, „halam, halad, hala.“

A vogulról Hunfalvy Pál ur írja: A birtokost kifejező dolognév megelőzi a birtokoltat a nélkül, hogy e harmadik személyi raggal áll, p. o. Numi Târom lajln kujcsz, „Numi Tárom láb(á)hoz fekvék le.“ Személyi névmással utóragoz pl. lum, lud, luä, lovam, lovad, lova.

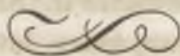
A török szófűzés birtokviszonyult névszókra nézve ingatag.

1. A birtokos megelőzi birtokát; s vagy az ép, ez ragoztatik; vagy mindkettő ragos. Példák az elsőre: Rumili bejlerbeji, „Rumili fővezére.“ Szofia szandsagi beji, „Szofia szandsaksága főnöke.“ Szidi sehri hakemi, „Szidi városa parancsnoka.“ Példák a másokra: bu bendelerinin kapudsy basyszy, „Ezen szolgálid(nak) kapus főnöke.“ ol jerin kufreszi, „azon helységnek hitlenci (gjaurai).“ malaun mezburun basin keszüb, „az említett átkozottnak fejét vágván.“ Sőt a genitivusi rag bibliafordítmányban viszonyzó előtt is fölösködik, pl. bon szenün jüzünün öninde ruszulumy gön-

deririm, „Én neked (te) arczodnak előtte követemet küldöm.“

2. A sajátitólág ragozott birtokost birtoka után is teszi, persa szófűzést követve, pl. bak y ferman i devletlü szadetlü khodavendkhar hazretlerinindir, „egyéb-ként parancsolatja a hatalmas Szultán ő felségének;“ bak y ferman i der i madilet-unvanüdüür, „egyéb-ként parancsa az igazságczimzett portának.“ A török szófűzést, utánozható példánykép fölállítani nem lehet. E nép irott nyelve sémi, iráni, és turáni zagyvalék, melyet arab és persa nyelvismeret nélkül megérteni alig sikerül.

Személyileg birtok után ragoz, pl. ev ház; evim, evin, evi, evimiz, eviniz, evleri, házam, házad, háza, házunk, házatok, házok.

Harmadik fejezet.

A magyar birtokviszony.

5. §.

Eredeti állapot.

Azon ösidőre kell képzelettel visszamennünk, midőn az alakuló nyelv minden egyes szava különvált érteményű lehetett; s szakadozott voltában egyes állapotok és érzemények nyilvánításánál, tárgyak nevezésénél többre képes nem volt. A beszélő személy, és tárgyak, s ezen utóbbiak egymásköztti viszonyai hangsúly — taglejtés — s a külhelyzet szemlélete által észleltethetének. Paradicsomi

egyszerűség ideje vala ez; s ha nem is minden közös, (mí társas lényeknél alig található) de a mindenki által használt tárgyak olyak lehetnek, melyekkel mindenki birt, vagy melyeket legalább senki sem irigyelt.

Egyének szaporodta, s viszonyaik bonyolultával, a jellemek is külön irányban fejledezének. Midőn szükségleteik kielégítése nagyobb tevékenységet s ennél fogva határozottabb tért és eszközöket igényelt, meghatározaték, azaz, *én* és *te*-hez fűzeték, tettel és szóval, az *e nyém* és *tied*. Mellőzve a test egyes részeit, melyek birtokviszonyítása az önvizsgálattal egykoru, gyermek, feleség, férj, ruha, eszköz nemközös volta mondaték ki, — határozaték meg; s lőn a szó *én*-hez és *te*-hez viszonyítása. Első viszony tárgy, és e személyi névmások közt. A harmadik személyé utóbbi; midőn tudniillik a tulajdonos távollétében is a hozzá tartozó tárgyra ismerhetni. E viszonyítás, mint az előbbieket is, két módon történheték. Vagy csak a tulajdonos, mint ilyen nevezteték, nem a tárgy, mely ugy is szem előtt vala, — önálló birtokviszony; vagy mindkettő jelölteték, — függő birtokviszony.

Valamint minden anyagi foglalásnál jel szükséges, mely a birtoklási szándékot mással tudassa : ugy a beszéd birtokviszonyánál is. E tekintetben az ingók vagy valóban a személyhez csatoltatnak, vagy megjelölteinek. Az ingatlanok jelöltetnek, — határozatnak.

A személyhez csatolás beszédben helyzet által fejeztetik ki; s legtermészetesben áll a birtokos elül, utána a birtok. Ezt mutatja a chinai, egiptomi, vogul szóhelyzet; s ind-germán, hellen, magyar ösztétek. Ellenkező szóhelyzet a sémié.

A jelölés vagy a birtokosra esik, midőn a tárgy nem neveztetik; vagy a tárgyra, hogy máshoz tartozása lássék. A tulajdonost magát legtöbb nyelv jelöli: a chinai¹⁾, japáni, ind-germán, magyar, finn, tatár. A birtok kevesb nyelvben visel jegyet, az ind-germánban, uj persa kivételével, épen nem. Sémiben és magyarban a birtokjelölés legkifejlettebb.

De minék magyar olvasót germán szószaporitással untatni? Hagyjuk a nyelvek eredete s alakulása fölötti száraz elméletek bő tárgyalását, nekünk, anyanyelvünk teljes ismeretére vezérül kínálkozó ind-germán sógorainknak, s szóljunk fölvelt tárgyunk érdeméhez. Lesz alkalom nyelvbölcselet alkalmazására, ha majd az ellenfelekezet fejtegetéseinket czáfolatra méltatja.

6. §.

Első és másod személyi névmás birtokviszonya.

A személyi névmások nálunk, mint a finn-tatároknál birtok után ragozváok, s nem épen logicialag következetesen. Mert e tekintetben a tulajdonos, mint fő, előbbre való függelékénél, mely épen mivel „függelék“ másod rangu és helyzetü. E viszás helyzet azonban alkalomszerű. Birtoksértés megelőzésére, szükség vala a tárgyat minden előtt, mint *én*-hez, vagy *te*-hez tartozót bélyegezni. „Gyermek-em“ = e gyermek én; mintha mondaná: „gyermek mely én“ *pu-szer i men* (persa). A chinai nyelvszellem e tekintetben következetes; — névmás, vagy megnevezett birtokos, mindig elül áll. A sémi is egy rendet tart; — bármily birtokos

---

1) *Ti és csü utántétel pl. csüng kue ti dsün* „közép hon-é ember“ = chinai. *Thián csü ming* „menny-é parancs“ = menny parancsa.

mindig hátul áll. Gyermek-em, gyermek-ed, gyermek-ünk, gyermek-tek = gyermek-én, gyermek-te, gyermek-münk, gyermek-tük.

Egykoruak s azonos ragozásuak határozott igéink első és másod személyei : kérem, kéred — mint bérem, béred. Nem tárgyi ragozás ez, mint ural-altajizó nyelvszók akarják; mert tárgy határozatlan érteményű igéknél is van, pl. bért kérek. De béremet kérem = bérért, mely engem illet, nem akármily, hanem sajátlagos, egyedül azt sürgető kérést intézek valakihez.

Valamint fekvő birtok határozás által válik külön birtokká, ugy igéink birtokragozás által lesznek határozottak. Ezen határozott igealak, a határozatlant keletkeztére nézve megelőzi; mert nem valószínű, hogy eszméltre ébredő ember, elvont fogalmakkal, mint kérek, szeretek, kezdje működését.

Nyelvünk ezen különböztető eljárása a tárgy minőségéhez alkalmazkodó igealak használásánál sajátos magyarral a világ összes nyelvei irányában. Dicselkedjék bár a mexicói, mordvin, szamojed tárgyragozott igéjével; csak gyenge kísérlet az a magyar határozottság tökélye mellett¹⁾.

1) A mexicói ige, midőn határozott személyre vagy dologra irányul *k*, vagy *qui* hangot vesz fel; midőn határozatlan személyt tárgyal *te* hangot, midőn határozatlan dolgot *tla* hangot rak igetője elé; pl. *tlatzola* szeret; *ni-c-tlatzotla* (én) szeretem (őt vagy azt); *qui-tlatzotla* szereti (őt vagy azt); *ni-te-tlatzotla* (én) szeretek (egy ifjut); *ni-tla-tlatzotla* (én) szeretek (valamit). A mordvin tárgyi ragozással *bir*, pl. *szod tud*; *szod-an tudok*, *szod-atan tudlak*, (határozatlan alak), *szod-in tudék*, *szod-i-ja tudám*. Ily ragozásra nálunk csak egyetlen példa a másod személy első általi

E nyelvek ugyanis csak igéiket ragozzák, a tárgyak különbsége szerént, különbözőleg; a magyar birtokragozza, — határozza igéjét és névszavát, s egyezményesen használja őket. Ha a tárgy nem tulajdonnév; névelő vagy birtokrag hiányában nincs határozott alaknak helye; még ha e tárgy első vagy második személyi névmás volna is. Ezen eset, mely egykor kivételesnek látszék, most a határozás szabálya alattinak mutatkozik. A nyelvalkotó magyar szellem e részben következetesb volt mint mi, alakitmányait évezredek mulva taglalató nyelvészek. Felvilágosításul szolgáljanak a következők.

Ismételvén, hogy birtokragozás és határozás eszmében megegyeznek, megjegyezzük, hogy *én* és *te* határozott tárgy *rám* vagy *rúd* nézve; de harmadikra nézve *én*, *te* nem lehet határozottabb, mint a kit képvisel, pl. férfi, nő; ezek pedig határozatlanok. Hogy határozottakká váljanak határozás szükséges, névelő, vagy birtokrag által. Példák: engem szeret = *én-t* szeret; téged szeret = *te-et* szeret; annyi mint: férfit, nőt szeret. Határozd kétfélekép: a férfit, a nőt; férj-emet, nőm-et, — határozott igét fog vonzani, bár személyi névmással helyettesítsed is: az ént, én-emet — szeret-i.

A személyi névmások, hogy önálló érteményök birtokragozva is megmaradjon, midőn önük tárgyai, mag név által helyettesíttetnek: magam, magad, stb., s ek-

tárgyítása (tud-l-ak), mi határozatlan alakban történik. A tudom, tudod határozott névszóra vonatkozó ősmagyar idomnak nincs hasonlata a földön. Lásd az ural-altajizó ellennézet első czáfolatát „Észrevételek finnező véleményre a magyar Ősvallásról stb.“ czimű munka 18—23 lapjain.

kor is az illető személyek önmagoknak határozottak, másnak határozatlanok. Magamat (engem) szeretem — de engemet (magamat) szeretsz, szeret. Magadat (téged) szereted — de tégedet (magadat) szeret-l-ek, szeret.

A harmadik személy, mivel *ő* általi nevezése rámutatással jár, mi határozó, magának is, másnak is határozott; magát, őt szereti.

A visszahozó a ki, a mi, a mely, a minemü, a miféle, a mennyi, a hány névmások, határozatlanságra nézve megtartják eredeti kérdő természetöket. A kérdés ismehiányra, határozatlanságra mutat, s ilyenmü igealakot is vonz. Meghatároztatik, csak *ik* utórag által pl. „azon embert dicséri, a kit szeret,“ meg lesz határozva: „azon embert dicséri, a melyiket szereti.

7. §.

Harmad személyi birtokragozás.

Kétféle. Ha a birtok mellőztével csak a birtokos jelöltetik, ez *e* ragot nyer; mi hasonul a thibeti *hi*, *ji*—; a latin *i*— (*domin-i*) hez (Független birtokos). Ezen ragot minden névszó felveszi, a személyileg ragozott is: gyermek—é, gyermekek—ó, gyermek—em—ó. Mint uj szóalap (*thema*) minden ragot felvesz egyesben és többesben; gyermek—é—nek, gyermek—ek—nek, gyermekek—é—nek stb.

Midőn azonban csak a birtok jelöltetik mint máshoz tartozó, *a e* utóragos az. E rag vagy *a*, *ő* mutató névmás, vagy utántett *a* névhatározó. —

Ő névmás valahányszor sajátképi birtokot jelöl, pl. „Péter láb—a megsértetett,“ s ekkor *a* névhatározót is felvehet, pl. „Péter megsértette a lábát.“ „Olcso husnak hig a leve.“

Utántett névhatározó, midőn az így viszonyított szó, nem sajátképi birtok, hanem tulajdonító igékkal áll kapcsolatban s maga előtt újabb határozó szócskát meg nem szenved, pl. „gondja legyen a gazdának háznépére.“ „Nincs párja (valaminek) széles e világon.

A ragozott birtok mindig elődére vonatkozó, az utóhatározott vonatkozhatik előre vagy hátra, pl. „Péter pénze elfogyott;“ „Péternek nincs pénze,“ „Csak kis része van meg a könyvnek.“

Midőn e függő birtok további viszonyítás alkalmával a független birtokoshoz hasonul, névelő hiánya által különböztetik meg attól, pl. „Gyermekeit (puerum suum) adta,— a gyermekét (pueri rem) adta.“

Ily határozó utórag a japáni *wa*, mely főnebb birtokragkép is említettett, de magánosan is használtatik, pl.

Ko na ta - wa   ko re - wo   go -
Magassága (hat. rag) az-t (tárgyeseti rag) (tiszteleti rag)
zoni i nai - ka ?

tudja nem-e? (kérdőrag) = „Magassága nem tudja-e azt?

Az arab is, midőn a névszót birtokviszonyba helyezi, az elülálló birtokot pusztán, a következő birtokost szükségkép *al* (*el*) határozóval használja, pl. *gho lam al ma lek* „szolgája a királynak;“ *nur ad - d in* „fénye a vallásnak.“ Mintha csak a *ma lek*-hoz tartozó *al*, *gho lam*-mal egyesült volna, mi az irott nyelvben valóban meg is történik: *gho lam ol ma le ki* „szolgá-ja király-é.“ Birtokosra el-térő, birtokra nézve hasonló ragozás a mienk is.

Az ige harmad személye a jelentő mód jelenében, és *and*, end végű jövőben *i* utórag által határoztatik, mely *e* független birtokos ragnak felel meg. A már ragozott min-

dennemü idők harmad személyei, mint a névszók, *a e* által utóragoztatnak.

A tény valóságát az érintett jelen és jövő *i* ragjára nézve bizonyítják a következők :

1. Az *a, e* pusztá igetűhöz ragasztva multat jelent, pl. tud-*a*, szeret-*e*.

2. Az *ő, ő* igeneveket alkot, pl. köt-*ő*, szeret-*ő* = „köt működő személy, alany, ő.“ Nem mondhatni tehát szeret-*i* helyett szeret-*ő*, mint könyv-*e* helyett könyv-*ő*.

3. Valamint *a, e* névi birtokrag további viszonyításnál megmarad : kép-*e*, képe-*ért*, képe-*i* stb. ugy az ige *i*-je is, pl. szeret-*i*, szereti-*ük*, szereti-*tek*. Igaz hogy felhangu neveknél *e* helyett *i* is hallatik ; de eredetisége nem igazolható. Ha az *i* eredeti volna, előfordulna az alhanguaknál is, mint az ige *i*-je.

4. Ezen *i* alhangu igéknél *a* utóhangot nyer, de különbözik a névszói *ja*-tól: mert ez köthangkép, vagy lágyításul használtatik, pl. író-*j-a*, bot-*j-a*, kar-*j-a*, bók-*j-a*. Rendesen azonban láb-*a*, had-*a*, fog-*a*, hát-*a* stb. Igéknél az *i* mellőzhetlen és általános : dob-*ja*, fog-*ja*, lát-*ja*. A névszói *ja* a többesben elenyészik : bot-*unk* ; az ige *i*-je megmarad : fog-*j-uk*. Ezek világosan mutatják, hogy a névszó birtokraga névmás természetű, az igéjé birtokos *é*-hez hasonul. Mely *é* ugy alakult *i*-vé, mint ezekben : szer-*int*, rész-*int*, eredeti szer-*ént*, rész-*ént* helyett¹⁾.

1) Hogy *ént* az eredeti alak, mutatja alhangu gyan-*ánt*, melyben gyan = kép, eszme (gyanu, gyanakodni). Alhangu *a* ellentéte nem *i*, hanem *é*.

Negyedik fejezet.

A viszonyított birtokos alakja és helyzete.

8. §.

A birtokos alakja közvetlen viszonyban.

A magyar határoz *a* névelővel, — birtokragoz *a* névutóval. A határozás nem rejt birtokot, de a birtokragozás mindig határoz. Ily utólagosan határozott tárgy midőn közvetlen birtokot képvisel, visszamutató természetű, s úgy áll birtokosához, mint járulék vezérszavához.

Ezen vezérszó állhat birtoki *é*-n kívül bármikép ragozva, midőn igéje van; ige nélkül, közvetlen birtokviszonyban ragozatlan alaku — nominativus. „Péternek sok dolga van, — Pétert dolgáért dicsérik, — Pétertől dolgát követelik; de változatlanul: „Péter dolga, — dolgát, dolgáról stb. — nem Péternek dolga, — vagy dolga Péternek.“

Hogy közvetlen birtokviszonynál csak ragtalan birtokos áll helyesen, bizonyítja:

I. A nyelvlogica. II. Nyelvünk gyakorlatban nyilatkozó szelleme.

1.

A nyelvlogica roszalja a fölösleg jelölést.

A szó eredeti alakján érthetőség, vonatkozat jelölése végett lehet változtatni, azt ragozni. Nyelvtani műtét czél és siker nélkül, — oktalanság. Így áll a dolog a szoros értelményü független birtokviszonynyal. *D o l g - a*, eléggé mutatja, hogy *e* szó függő, és pedig járulék, birtok. A vonatkozók egyikében nincs teljes értelmény; de kiegészítésül nem kívántatik több, mint a birtokos megnevezése: „ember dolga.“

E viszonyjelölés szabatos volta igazolható a nyelvszellem ös eljárási módjával is, mennyire rá észszerűen következtetni lehet.

Midőn a magyar nyelvalkotó szellem nem elégszik meg pusztá helyzettel, mint a chinai, s ily ösztét : ember — do log, kevesbé látszik alkalmasnak a szófűzési esetek mindenikére; ragozáshoz folyamodik.

Bíró és birtok adatván : melyikre alkalmaztassék ok-szerűen a bélyegzés, gondolatmenetünk szerént? A birtokra. Hogy ló, mező, enyémül, járulékomul jelenkezzék, nem kezemre, vagy homlokomra iratom a ló jelét, a mező termését; hanem bélyeget süttetek a baromra, — árkot, halmot hányatok a mező szélén. Ez a magyar nyelvszellem eljárása. Az ind-germán a bírót bélyegzi, a birtokot nem. A finn-tatár vagy pusztá helyzettel elégszik meg, mint vogulnál, — vagy a bírót sajátítói raggal látja el, mint finnél, — vagy bírót és birtokot ragoz, mint japáninál és töröknél tapasztaljuk. Ezen utóbbi eljárást a magyar szellem szabatos természeté ellenzi.

Ha már jószágotat megbélyegeztem, mi szükség jelét homlokomon is viselnem?

A kétszeres jelelők is érzik néha e haszontalanságot; s vagy a birtokragot hagyják el, mint a japáni, pl. fa ma - no ma szago „part-é homok“ = littoris arena; vagy a bíró ragát, mint a török, pl. ada balyghy „sziget hala,“ e helyett : ada nün balyghy „szigeté hala.“ Ezen ragozások egyike sem hasonul a fölös magyaréhoz. Japáni és török, genitivusi raggal élnek, mi nálunk lehetlen. „Ember-é do-log“ épen oly fülsértő, mint „ember-é dolg-a.“ Nálunk a dativusi raggal élnek vissza, melyet „van“ igénk vonz, mi-

dőn birtokot közvetít. „Embernek van dolga;“ mást jelent, mint „ember — dolog,“ vagy „ember dolga.“

II.

Logicialag szabatos vala hajdan a magyar közvetlen birtokviszony : csak idegen nyelvszerkezet magyarításánál ragoztaték fölőslég, s helyezették visszásan. Kezdetben a magyar nyelvet felületesen ismerő idegen, a latin szöveget, honi nyelvünkre levén kénytelen áttenni, a genitivus eset mintájára ott is ragozá a birtokost, hol nem kell vala. A valláshirdetők erkölcsi tekintélye szónoki és irodalmi tekintély kezdé lenni lős-gyökeres magyarnak is. E végre a *nek* rag választaték, melylyel tulajdonító igéink mindig jártak. Elejénte egyes latinuskodók élének vele, később különösen egyházi iratokban a ferde szokás általános lön, s gyakor hallás következtén a nép közt is elterjede, a nélkül mégis hogy az eredeti helyesb szólásmódot teljesen kiszoríthatta volna. Mellőzé azonban a magyar e nyelvtani kényszert, valahányszor szabadon szerkesztheté gondolatit, mi a következőkből kitünik.

1. A személyi névmások *én, te, ő, mi, ti*, (*ők* nem használtatik így) tisztán állanak, valahányszor ragozott birtokot előznek : „Mí atyánk, — te neved, — ő egy fia.“ Ha itt a birtokos ellehet ama fölős rag nélkül, miért nem lehetne el a névszóknál? Találkozék ugyan ezen esetben is *nekező*, de szégyelvén fülsértő modorát, felhagya vele. Ily kísérletül tekinthetők ezek : „Ő őriz meg engemet te neked minden gonosz mielkedetidtől“¹⁾ „És üncki felső részét vizekkel fedezed,“ = *qui tegis aquis superiora ejus*²⁾.

1) Krisztina Leg. Toldy kiad. 192. l.

2) Keszthelyi Cod. 103. Zsoltár, 3. v.

„Mélység üneki környekezése,“ = *abyssus amictus ejus*“¹⁾. „Üneki minden angyali imádjátok ütet,“ = *ad-orate eum omnes angeli ejus*“²⁾.

2) Némely füvek magyar nevezésénél megfeledekzek a magyar, hogy a birtokost *nek*-cznie kellene : Bódogaszszony csipkéje (Málnaszeder, *Rubus idaeus* L.).

Csaba íre (*Poterium sanguisorba* L.).

Istenkegyelme fü (Csikorka, *Gratiola officinalis* L.).

Szent János füve (*Hypericum perforatum* L.).

Szent Iona füve (*Asplenium trichomanes* L.).

Szent Péter kulesa (*Primula veris*) stb.

3. Idő elnevezéseknél sem tekinte e haszontalan füg-gelékre a magyar nyelvalkotó szellem.

A 12 hónap első nevezése a 15-ik század végére, s a 16-ik elejére tehető. Téved azon tudós Akademiкус, ki állítja, hogy e magyar hónapnevek először az 1540-ben Vencenzében nyomtatott Pálosok breviáriumában fordulnak elő. Ismeré azokat Erdösi 1539-ben, s csak minapi barátműnek tartja³⁾. Az Érdy codex írója Mindszenthavát említi (1527-ben)⁴⁾. 1536-ban Pesti Gábor Új Testamentuma végén

---

1) Keszthelyi Cod. 103. Zsoltár, 7. v.

2) Döbr. Cod. 96. Zsolt. 8. v.

3) „Mensium quibus nunc utimur vocabula — — manifestum est, nuper esse conficta : ab homine nescio quo. Suspicio tamen aut monachorum, aut sacrificulorum esse inventum. — — — Dicimus enim Büt előhó, Büt más hó, item Pünköst hava, Iván hava, Karáczon hava.“ Grammatica Hungaro-Latina — — Ioanne Sylvestro Pannonio autore. Neanesi An 1539 die 14 Juny p. 25.“ (Kazinczy kiadása).

4) „vevé fel az szent testet — — Mindszent — havának tizen-negyed napján.“ Sz. Pálteste kihozásáról 1632 l.

Zent Jakab hava áll. A Müncheni Codex naptára még Januarius, Februarius stb. latin neveket használ. Innepünk is általában *nek*-telenek. Példák :

Januarius (Bódogasszony hava). Scent Estvan pthomr octavaia, — Viz kereszt napia, — Viz kereszt octavaia, — S. Antal halala napia, — Maria Magdolna es Martha napia, — S. Pal megfordolattya napia, — Janos püspök halala, — S. Annos octaia.

Februarius (Böjt elő hava) Szüz Maria tisztolattya, Scent Peter zecbe ülete, — (Mátyás napja, — Mátyás ugrása).

Martius (Böjt más hava).

Aprilis (Szent György hava). Het szüzece napia.

Majus (Pünkösd hava). S. Janos olajba főzete, — Scent michal ielenete, — Scent Katherina azzon valasztattya, — Petronella szuz. Ez S. Peter lyanya volt. (Szent kereszt megtalálása napja, — Szent Janos olajban főzése).

Junius (Szent Iván hava). Janos baptista születete, Scent pal megemlekezete.

Julius (Szent Jakab hava). Scent Janos bapta octaia, — Scent thamas megielete, — Scent Marton püspöc megielete, — Scent peter es S. pal aploc octaia, — Cristianus szüz vigia, — S. Lazlo halala, — Lazlo halala napia, — S Anna azzon napia. (Bódog asszony látogatása).

Augustus (Kisasszony hava). Scent peter vasa zakadattya, — Scent Estvan pthomr teste meglelete, — Scent lörine octaia, — S. Estvan kiraly halala, — Maria octavaia, — Scent Janus bapta nyaka vagasa. (Ur szine változása).

September (Szent Mihály hava). S. Emre Confessor

halala, — Maria zületeti, — S. Kerezt felmagasztatattya.
(Serafficus Szent Ferencz bélyegzése).

October (Mindszent hava).

November (Szent András hava). Mend Scent napia,
— S. Marton octavaia. (Lelkek emlékezeti, — Idvezítő
Egyház napja, — Bódog asszony templomba vitele, — Sc-
rafficus Sz. Ferencz szerzetebéli minden szentek napja).

December (Karácson hava). Scent Anderias octaia.
(Bódog asszony fogantatása, — Krisztus születése).

Egy 1506-ról szóló kéziratban: „Mykron Lazlo ky-
ralne Anna Azzon ez velagbol kymwlt, gyermek agyaba
Zenth Maria magdolna azzon napya tayaba ezör
öt zaz hatod eztendőbe.“

Időnevezetek Pesti Gábor „Ujtestamentuma“-ból (1536).
Gyortya zentewleti bodog azzony napan. Kys karachon
napan. Zent Janos baptista napan. Zent Peter Zent Pal
napan. — Wr zynyc waltozattya napan. — Zent Myhal
napan. — Zent Jakab napan. — Zent istwan prothomartir
napya. — Zent Margitt azony napan. — Gymelch olto bo-
dog azzon napan. — Zent Magdalena azzon napan. —
Hawy bodog azzon napya. — Zent Marton napya. — Zent
Bertalam napan. — Husvet innepe. Husvet keddin. — Zent
Kerezt meglelese napan. — Pinkewst napan. — Pinkest
hetfőjén. — Zent Lörinc napan. — Zent Kerezt felmagaz-
taltatasa napan. — Zent Filep Zent Jakab napan. — Zent
Gycorgy napan. — Zent Simon Jude napan. — Zent ha-
romsag napan.

Vásárhelyi Gergelynél is (1615): „Husvét napya;
Pünkösd napya, Ur napya, Sz. Mihály kántora, Sz. Kereszt
emelése, — hold tölte — fogyta stb.

4. Helyneveknél nincs *nek*-es birtokos: Abrám-falva, Adrián-vára, Alsó-szeg-hátja, Altal-ut-alja-földe, Bánfalva, Besenyő-uta, Buda-falva, Csaba-mezeje, Csák-vára, Császár-völgye, Dechmar-parlaga, Dienes-teleke, Farkasfalva, Füzes-teleke, Gyula-kuta, Iván-ülése, Kachord-hida — Kálmán-király-csehi. Katur-malma, Kelemen-halma. stb.

A folyók nevei sem ragoztatnak birtokviszonyban: „Duna pontya, Tisza kecsegéje, Ipoly csukája legjobb böjt. Szala hala, Szala rákja, Szala szép asszonya.“

5. A nép ajkán termett szólások nem ismerik ezen oktalán kettős ragozást. Így halljuk :

a) A test részeit nevezni : Szeme fénye, foga feje, haja szála, háta közepe, szája ize, hóna alja, keze szenyje, orra lyuka stb.

b) A tulajdonnevek midőn birtokosak : „Balázs adósai, Básta szekere, Krisztus koporsója, Lucza széke, Orbán süvege, Pilátus konyhája, Rókus kutyája, Szent Iván éneke, Sz. Mihály lova stb.

c) Más személyneveket : „Bakancsos lova (nem rug patkót), Beteg ember böjtje, Deákné vászna, Érsek disznaja (feltartja orrát), Magyarok Istene (él), Pap zsákja (nem telik), Prókátor szája (arany kulcsos nyilik), Ur széke stb.

d) Bármely tárgyi neveknél : „Ágya szalmája (könnyebbedik), Bak ára (megadták azt), Lőcs ára (lassabban vele), Hó háta, Tojás feje, Viz szine stb.

A közvetlen birtokviszony nyelvemlékeinkben.

Azon tudós nyelvtanárok, kik jelölési szenvedélyökben annyira mennek, hogy nagyobb érthetőség végett a ló mellett tulajdonosát is megbélyegzik, nyelvemlékekre hivatkoznak, hol a birtokos *nek*-ezése általános szabálykép mutatkozik.

Tudjuk, hogy különösen a codex-irodalom e magyarul főlösleget szigoru pontossággal használja. De e szokást erőltetettnek, az első térítők hibái tekintélyszülte törvényesítésének tekintjük, mely az élő nyelvben soha általános nem lehetett.

A főnebb említett élő szóbeli példákon kívül a közvetlen birtokos *nek*-ezését, nyelvünk természetében nemgyökerezőnek mutatják még a következő észrevételek :

I. Legrégibb irott emlékeinkben csak egyes kivételkép találjuk azt.

II. Későbbi XV. és XVI. századi irodalmunk, sem képes ezen balszokást következetesen keresztül vinni, hanem annak másképp nem igazolható elhagyásával azt bizonyítja, hogy az írók emberi gyarlóság következtén olykor kénytelenek valának tágitani az erőszakon, s magyarán fejezni ki a gondolatot. Röviden; a megszokott logica ellenére, egyes kivételekből következtetünk általános törvényre.

I.

Eddig ismert ős nyelvemlékeink, az I. András korabeli két ima, s a két halotti beszéd.

A Jerney János által feltalált s jegyzetekkel kiadatott két ima, mennyiben egyes szavai értelményét helyesen foghattuk fel, általában *nek*-telen birtokost használ.

Isten roncha papa Ur elleneith, — zatan deug wezetesuen, — ur ysten odutt welaghaba, — chinus certh paradisuma, — angheluc eurec walo hatolmaal, — zent ides harchuusuc nemen wagouc, — colombuc papauruc ygeiwel.

A két halotti beszédben 11 *nek*-telen birtokviszonyítás mellett, négy *nek* találtak 1).

1. Halalnec halalaa. Keleties szólásmód, nyomatékos kettőzés. Hogy népies kifejezéssé vált, később látjuk Pesti Gábornál, ki e kifejezést: *morte moriatur*, így magyartja: „Halalnak halalawal hallyon meg.“ A Müncheni Codex szabatosban: „Halallal hallyon²⁾).

Hogy a *nek*-ezés még ily esetben sem szükségképi, nem nyelvtörvény, mutatják e kifejezések: „gonoszok gonosza, — jelesek jelese, — királyok királya.“ Melyek ős régi voltát bizton föltehetjük.

2. Oz gimilsnec wl keserüv uola vize. Nem közvetlen birtokviszony. Vize = „ize“ határozva van, s van ige nominativus helyett dativust vonz; latinul: *fructui tam amarus erat sapor*. Így mondjuk dativussal „nekem oly keves vala pénzem;“ vagy „nekem oly keves pénzem vala;“ mint a főnebbit mondhatnók: „a gyümölcsnek oly keserü ize vala.“ Hol „a gyümölcsnek“ valódi dativus.

3. Es levn halalnec es puculnec feze es mend w nemenee. Valódi dativusok. Van és lőn ige nálunk mint a latinban, tulajdonító esettel jár, midőn birtokot közvetít, pl. „van nekem mostohám,“ *est mihi noverca*;

1) Lásd „A magyar nyelv finitési törekvések ellenében.“ 48. l.

2) Máté XV. 4.

eris mihi magnus Apollo — „leszesz nekem nagy Apollom.“

Értelmezzük alkalmilag e homályos szöveget. Révai így adja azt szóról szóra latinul : et factus est mortis et inferni expansus, et omni generi suo. Megismeri, hogy „nemének“ datívus. Így kell vala tekintenie a két előbbi *nek*-et is, „nemének“ halálra és pokolra viszonyítania, s suo helyett ejust tennie. Nehézséget okoz nekünk késő utódoknak a fez értelménye. Ha azonban fez, persa fezá-hoz hasonul, nem jelenthet mást, mint fuzuden vagy efzuden ige; „növekvés,“ incrementum¹⁾. Ádám tehát büne után halálnak és pokolnak, s minden járuléknak (mind ő nemének) bővitménye, gyarapodta (feze) lőn. S ekkor a mondat latinul csak ily szerkezetű lehet: et factus est morti et inferno incrementum, et omni generi ejus.

4. Kinek ez nopun testet tumetiuc. A birtokos könnyebb érthetőség végett látszik *nek*-ezve, s latinos fogalmazás : cujus hodie corpus sepelimus. Magyarosan : „ki testét e napon temetjük. Ki és mely nem követelnek sürgetősen *nek*-et, mint a Münchener Codex írója hívé, midőn e mondatot : quorum fidem ut vidit²⁾ így fordítja : „Kicenee hogy latta volna hitőket.“ Pesti Gábor szabatosan : „kyk hytyt hogy látá monda.“ Más alkalommal megegyeznek : „Nem tугyatoc ki szelleti vattok“ M. C. „Nem tугyatok *ky* lelkey vattok.“ Pesti³⁾. „Ees ha cen Beelzebul hatalmawal yzek ewrdeget, az ty fyaytok *ky* hatalmawal yznek?⁴⁾ Példák nélkül nem szükölködünk : „Ismerünk —

1) Lásd Magyar-árja nyelvhasonlatok 21. l. — 2) Luk. V. 20.

3) Luk. IX. 55. — 4) Máté XII. 27.

— ki tehene borja fia vagy.“ Karádi Pál névtelene 1564-ből¹⁾. „Ki lova ez? Ki Uráé ez a ló? Ki szolgájának vágta el Péter fülét?“ — *cujus famulo Petrus abscidit auriculam?*²⁾). Az utóbbi mondat latinos szerkezetű; magyarosan így jó: „Ki szolgája fülét vágta el Péter?“ „Mely“ birtokosra: „Itt még a föld, mely sirjaiból Az elhunyt hősök lelke szól.“ Vörösmarthly „Békehang“ című dalában. Melyik is tisztán találta: „Az azzony mellyk felesége lezen?“ Pesti A. M. Codex „kié lezen a feleség“³⁾).

II.

A XV. századi nyelvmélekek, különösen a Bécsi és Münchener Codexek a birtokos *nek*-zését általános szabálykép látszanak követni. Még is engednek az erősb természetnek, többnyire személy- idő- és helyneveknél. Sőt gyakran szabatos birtokviszonynyal élnek, válják bár ragozott birtok birtokossá; mihez az újabb nyelvészet mesterei még nem értenek. Így olvassuk:

„Kiral vitézi fedelmetől,“ a *principe militiae regis*⁴⁾). „Senki az assiriosoc tehetsége hajlakat nem merízi vala megnyitni,“ *nullus audebat cubiculum virtutis Assyriorum aperire*⁵⁾). „A papok fedelme pitvarában,“ *in atrium principis sacerdotum*⁶⁾) „Egy a környölaloc közzöl kesit vévén csapa a papoc fedelme szolgálait,“ *unus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis*⁷⁾).

1) Toldy. Magyar Nyelv és Iróadalom kézi könyve. I. 93. l.

2) Pereszlényi Gramm. linguae Ungaricae. Tyrnaviae 1738. p. 47. — 3) Máté XXII. 28. — 4) Dániel II. 14. — 5) Judith XIV. 10. — 6) Máté XXVI. 3. — 7) Márk XIV. 47.

E Codexekben több birtokos találkozásánál helyesen használtatik a független *é* ragozás; mit ily esetekben a disztelen *nek* helyett jobb izlésű kortársainknak is ajánlhatnánk: „Vala sido férfiu Susis varosban Mardacheus nevű Jayr fia Semey fiajé Cis fiajé.“ Erat vir Judaeus in Susan civitate, vocabulo Mardochaeus, filius Jair, filii Semei, filii Cis ¹⁾). Pestinél esinosan használtatik a független birtokos, s a melléknév sem *nek*-es: „Nem egyeb hatalmawal yz ewrdeget, hanem belzebuleual a few ewrdegewel“ ²⁾).

A *nek*-ezés nyelvünk szellemétől idegen, erőltetett voltára utal a különbség is, mely az illető esetekre nézve az írók közt találtatik. Állítsunk össze ily különböző szerkezetű birtokviszonyított mondatokat a Münchener Codexből, Pesti és Károli fordításából.

„Azt mongyatok hogy ha az ty attyatok ideyebé woltatok volna, nem lettetek volna taars a Profetak werebé, de tynnen magatok byzonsagot tesztek rola, hogy tys azzonok fyay wattok, kyk megewltek a profetakat: tellyesitetek meg tys az apatok merteket.“ Pesti. Máté XXIII. 30—32.

„Ugy mondotoc. Ha mü voltone volna mü atyainknac napiban, nem voltone volna ő tarsoc a pphétaknac vérekben, és ugy tünön magatoc vattoc tanoc tünön magatoknac. Mert azoknac vattok fiai, kik a pphétakat megöltéc, és tü tölcsetéc be tü atyatoknac mertekét.“ M. Codex.

„És ezt mondjátok: Ha a mi atyáinknak idejekben éltünk volna, nem löttünk volna nékiek társaik a Profétának öletéseiben. Azért magatok ellen bizonyysagot tésttek,

1) Hester II. 5. — 2) Máté XII. 24.

hogy ti fiai vagytok azoknak (quia filii estis eorum), kik megölték a Profétákat.“ Károli.

Ezek közt csak Pesti birtokfűzését tartjuk helyesnek, s a M. Codex s Károli *nek*-ezését idétlen affectálásnak tekintjük; mert

1. Több századdal a M. Codex kelte előtt ősemlékeinkben ily viszonyban az alany ragmentesen találhatik; tehát az volt a valódi magyar kifejezés.

2. Igaz, hogy száz évvel utóbb Pestinél fölös *nek* használására akadunk; de, mint a főnebbi idézet mutatja, a magyar ragozatlan birtokos, több egymásutáni mondatban is gyakorolja ősi jogait; tehát így beszélt később is a Magyar, valahányszor kifejezéseit erőszakolni elfeledte.

3. Károlinál a nyelvézet annyira romlott, hogy még a szórendet is a latinéhoz igazítja: „fiai azoknak;“ nem sejtven az ellentétet, mely a mienk, és azé közt létezik. Nem is tekintély, — csak tévedési példánykép idézzük.

A következő párhuzamos idézetek is megerősítik a mondottakat.

Tulajdonnevek mint birtokosok :

„Joanna kwse felesége“ Luk. VIII. 3. Pesti.

„Johanna chuzenak herodes sapharanac felesége“ M. Codex.

„És Johanna a chuzának felesége“ Károli.

„Ez mai napon idvessege lewt ez haznak, miert hogy ez is wolna Abraham fia“ Luk. XIX. 9. Pesti.

„Ma üdvösség löt e haznac, azért hogy ő és legyen abrahannac fia.“ M. Cod.

„Ő is az Ábrahámna fia.“ Károli.

„Janos wallasa is ugyan ezen.“ Ján. I. 19. Pesti.

„Ez Janosnac tanosaga“ M. C.

„Ez is Jánosnak bizonyágtétele.“ Károli.

„Ees teere Jesus zent lelek ihlesebowl Galileaba.“ Luk. IV. 14. Pesti.

„És megfordult Jc. zelletnec tehetségével galileaba.“ M. Cod.

„Megtére pedig Jesus Szent Léleknec erejével Galileaba.“ Károli.

Köznevek, mint birtokosak :

„Ees wenck egy mezewt ky mondatyk wala fazekgyartto mezeyenek.“ Mát. XXVI. 7. P.

„Vevéc azockal egy fazokasnac földét.“ M. C.

„Megvevék azon a fazekasnak ama mezejét.“ Kr.

„Ees adak azt a fazekgyarto mezeyeert.“ Máté XXVI. 10. P.

„És attak azokat a fazokasnac földöiért.“ M. C.

Itt nemcsak fölös e *nak*, hanem értelményzavaró is. A dativus miatt úgy érthetni, hogy a pénzt a fazokasnak adták; pedig a szöveg csak a mezőt határozza, „fazekas mezejének“, s nincs szándéka az eladót kitüntetni: *et dede- runt eos in agrum figuli*. Helytelen *nek*-ezés homályt szül.

„Hogy keet awagy három tanw bezedeben mynden bezed meg alyon.“ Máté XVIII. 16. P.

„Hogy kettőnec awagy háromnac zajaban al menden ige.“ M. C.

„Hogy két vagy három bizony^ságnak szájából az egész dolog bizonyosabb legyen.“ Kr.

„En yewltem az en atyam newebe.“ Ján. V. 43. P.

„En iöttem en atyámnac nevice.“ M. C.

„Én az én Atyámnak nevében jöttem.“ Kr.

„Mert weer arra.“ Máté XXIV. 6. P.

„Mert a vérnec arra.“ M. C.

„Mert vérnek árra.“ Kr.

„Kinek nem vagyok melto hogy lehayolwan megogyam sarwya zyat.“ Márk. I. 7. P.

„Kinec nem vagyoc méltó le hayolvan megodanom ő saruianac zyat.“ M. G.

„Kinek nem vagyok méltó, hogy lehayolván megoldjam sarujának kötelét.“ Kr.

„Ees kewet (követ) fordita a koporso aytayara.“ Mark XV. 46. P.

„És hengereite követ a koporsonac aitaria.“ M. C.

„És követ tén a koporsónak szájára.“ Kr.

„A waras kapuyahoz.“ Luk. VII. 12.

„A varosnac kapuiahoz.“ M. C. és Kr.

„Myndenek zemey reya walanak fygyelmetesek.“ Luk. IV. 20. P.

„Mendencnec a sinagogaban valoanak szemei valanac ő reia ügyekezöc.“ M. C.

„Mindeneknek szemei a Sinagógában ő reája függesztettek vala.“ Kr.

Pesti idejében e példa szerint a melléknevek is nélkülözheték ily viszonynál a *nek* ragot.

Lapszéli jegyzetei is mentek a divatos kényszertől. Példák : „Erched fewl*d* nepe.“ 83. l. „Peter wallasa.“ 137. l. „Az Enon Magyarsaga viz, az Salim kegyg waras newe.“ 176. l.

Találhatunk azonban nála is fölösen ragozott birtokost, mely a M. Codexben ép. Példák : „Tiberius esaszar esaszarlattyanak tizenötöd esztendeieben.“ Luk. III. 1. M. C.

„Tiberius chazarn*ak* kegyg byrodalmanak tizenewtewd esztendeyebe.“ P.

„A Tiberius Tsászárn*ak* pedig birodalmának tizenötödik esztendejében.“ Kr.

„Tüncktee advan vagyon megesmernetec isten orszaganac titkiat.“ Luk. VIII. 10. M. C.

„Nektek adatot meg ewsmerni istenn*ek* orszaganak tytkayt.“ P.

„Adot önekic hatalmat isten fiaia lenniec.“ Ján. I. 12. M. Cod.

„Ada azoknak hatalmat hogy lehetnenek Istenn*ek* fiai.“ Pesti.

„Ada azoknak illy méltóságot, hogy Istenn*ek* fiaivá lennének.“ Kr.

Sőt Károli is megfledkezik az élő beszédben gyéren használt *nek*-ezésről, míg a más kettő gyönyörködik benne:

„Annak okáért mondotta az Isten Böltsesége is.“ Luk. XI. 49. Kr.

„Annakokaért monta Istenn*ek* bewlehesegys.“ P.

„És azért istennec bölcsesége monda.“ M. C.

Vége a Krakkai Ábéczeből a keresztvetés *nek*-telen, véleményünk szerint egyedüli ősmagyar formáját hozzuk fel : „Atya fiu szent lelec neveben.“¹⁾ E vizsgálatból általános következmény a közvetlen birtokos állapotára, birtoka irányában :

1. Ép birtokosra példa van beszédben és írásban minden esetre, tulajdon- és közneveknél, személyi — és viszsza-utató névmásoknál, s mellékneveknél : tehát a magyar nyelvszellem természetében fekszik, közvetlen birtokviszonynál egyedül a birtokot jelölni. Ez midőn a birtokosra mutat, az érthetőségnek eleget tesz.

2. *Nek*-es birtokosra egyetemes példák hiányoznak ; sőt személyi névmások, idő- és helynevek, közvetlen birtokviszonyban, magyar fül sérelme nélkül nem *nek*-eztet-hetnek : e dativusi ragot tehát, minden ily esetben magyarul visszaélés használja sajátítóul. Elhagyathatik nyelv-példák, — el kell hagynia nyelvlogica következtén.

10. §.

A birtokos név helyzete.

A nyelvtanárok természeti, és szónoki, vagy hangsulyi rendet különböztetnek meg.

Meglehet-e a természeti szórendet érteményszavar nélkül bontani ; s ha igen, nem esik-e ez által sérelem a nyelvjellemen ?

Nyelvekben, melyek név- és igeviszonyt vagy csak helyzet, vagy különálló szók által jelölnek, változatlan szórendnek kell állnia. Ilyek a chinai, japáni, thibeti.

1) Kazinczy kiadása. 157. l.

Nyelvekben, melyek módosító szavaikat a tövel egybeolvasztva ragkép birják ugyan, de melyeknél az alany és jelző, főszó és járulék egyeztetése nemben, számban, esetben korlátolt, szóval, melyeknél a viszonyítás nincs minden irányban szigoruan jelölve; nagy fontossággal bír a szóhelyzet. Ilyek az arab, új persa, és magyar. Keveset lehet ezeknél szónoki czélok végett a természeti szórenden változtatni; azt is többnyire igevonzat tárgyainál. A magyarnál névi nem hiánya, s a nevek előtt változatlan jelzők; a persánál nem, néveset, s melléknévi egyeztetés hiánya; a sémnél tulfejlődött nemi viszonyítás, s igereszerzet mellett is, név- és melléknévvonatok tökéletlen állapota, — nem engedi a megállapított szórendet fővonalaiban zavartatni.

Nyelvekben, melyeknél név- és igeragozás tulzólag részletezett, úgy hogy minden jelző főszava szerént idomítva nemi, eseti számi módosítással jelenik meg, nincs nyelvszellemen alapuló egyetemes szórend. Bárhol álljon az egyeztetett melléknév; neméről, számáról, esetéről könnyen megismerjük mely főnévhez tartozik.

Hellen és latin nyelvtanárok logikai egymásutánt képzelnek a mondat szerkezetében; de egyes példákon kívül, összes irodalmukban elvkövetkezetesen természeti szórendet tartó mű nem találtatik. Midőn e nyelvek az összetartozókat nyomaték, hanglejtés miatt egymáshoz sorozás helyett szétszórják; csekély szónoki hatás nyeresége mellett iránygadozásra, s az eredeti jelleg vesztére adtak alkalmat.

Mi szónoklati hatás lehet abban, hogy szokatlan mondat szerkezettel a hallgató fülei sértetnek? Mi szépség lehet e versben? : „Estve felé leveled második éri kezem“?

A ferdeségek nemcsak nem emelik a gondolatszépésé-

get, hanem sérelmet is ejtnek a nyelvjellemen; mert gyakor hallás által szokássá válván, a régi mellett ok nélkül is használtatnak, s minden irálytörvényt semmitéssel fenyegetnek.

Szórendben legkitünőbb a jelzők, és birtokviszonyos nevek helyzete. Tekintsük ezt I. Más nyelvekben, II. A magyarban.

I.

A jelző a sémieknél főnevét követi mint módosítvány, járulék. Ily helyzete van a hellen és latin természeti rendben is.

A magyar jelző rendszeren főneve előtt áll. Még versben is roszaljuk az ellenkezőt: „Már fogytára siet, már oda része nagyobb.“

Mi a latin birtokviszonyt illeti, Cicero egyetlen leveleiben többféleképp rendeztetik.

Birtok és birtokos ugynevezett természeti rendben egymás mellett: *De auguratu filii sui, — cum questu populi.*

Elszakítva egymástól: *Me praedes accepturum arbitror omnis pecuniae.*

Birtokos és birtok szónoki rendben: *Reipublicae et rerum urbanarum ratio, — sine vecturae periculo, — ejus belli periculum, — commotus hominum non dubio sermone*¹⁾.

Mit hellen és latin a birtokviszonynál természeti rendnek tart, azt tartja a sémi is; csakhogy semmi szónoklati czél miatt meg nem változtatja. E nyelvek a viszonyos szók egyikét *regens*-nek, vezérnek tekintik, másikat *vezérlett-*

1) *Epist. ad Famil. I. II. Ep. XVII.*

nek, *rectum*-nak. Vagyis egyik ur, másik szolga; egyik parancsol, másik enged. Így fogva fel a viszonyt, következetesen előzi meg az ur a szolgát: *Rex populi*, — nép királya; *malako 'Ilahi*, — Isten angyala. A hellen és latin azonban a *regens*-t ha csekélyebb, a *rectum* után teszi, különösen ha tulajdonnév, pl. *Θουκυδιδου Ολωρου ξυγγραφης το πρωτον*. *M. Tullii Ciceronis epistolarum ad familiares liber primus*.

Az arab a *rectum*-ot (birtokost) soha *regens*-e elé nem teszi: *dharabto gholama zejdin*, „megütém Zejd szolgáját.“ Soha *Zejdin gholama* „Zejd szolgáját.“ A kettő közé semmi szót, annál kevesbé tesz mondatot. Ha például e mondat: „Láttam Isten erős angyalát“ arabra tétetik át, a „láttam“ után következik „angyalt“; ez most itt a nyelvtani *regens*, az ur. A jelzőknek főneveik után kell állniok, tehát „erőset“; utána jőne a nyelvtanilag vonzott „Istené.“ De az arab semminemű szónoki célzatok, vagy verskényszer által nem hagyja a birtokviszonyos neveket elválasztatni; közvetlen egymásutánt akar; s „erőset“ „Istené“ után tétetik. „Láttam angyalt Istené az erőset,“ — *raajto malaka 'Ilahi 'Iâziza*. Itt még látjuk *âziza* egyeztetett végzetéről, hogy *malak* at jelzi. De midőn közbeszédben vagy iratban a hangzójelölés nem segít: *raajto malak allah alâziz*, kétes értelményt ad, s nem tudni *âziz* „Isten“-hez tartozik-e vagy „angyal“-hoz. Ekkor sem szabad a rendbontás; sem *allah*-t *malak* elé sem *âziz*-t *malak* mellé tenni nem lehet, hanem az illető főnév ismételtetik jelzője előtt: *raajto malak allah malak alâziz*, „láttam Isten angyalát, az erős angyalt;“ vagy *raajto malak allah allah alâziz*; „láttam Isten angyalát, az erős Istenét.“

Az arab költészet nem rendbontással, hanem tartalmasb gondolati szépséggel különbözik a köznapi beszédétől, s nem enged hellen, latin, általában ind-germán költészetnek, sem gondolati eredetiség, sem kifejezési esín, sem képletmerész-ség tekintetében.

II.

A magyar nyelvszellem a birtokviszonynál nem urat, és szolgát, vonzót és vonzottat különböztet, hanem birót és birtokot. A birót mint főbbet előhelyzi, s nem jelöli, mi fonáság volna. A birtokot, mint járulékot, utána állítja, s jelöli. Erre mutat a közélet is példát. A függelék épen mivel függelék, valamihhez jár ul, kapcsolva van; mit természetesen követ. Azért tapadnak az utóbbihoz ő a ragok, s főntartójokra, megelőzőjökre utalnak. Ha igevonzatok nem módosítják e viszonyt, elméletileg is a lödolog előbbrevaló járulékanál, s az ellenkező helyezést minden hangsúlyi okok mellett is fonáságnak bélyegezhetjük. Hagyjuk ind-germán felfogásnak a birtokot alanyul, a birtokost állítmányul tekinteni, s mint ilyeket rendelni egymás alá; mi őrizzük, s ha kell védjük nyelvünk szabatosb logicáját.

Az arabnak is van harmad személyi névmással ragozott birtoka, de mint viszonyítottat, előre utalót, valódilag, vagy értelmileg megelőzője után teszi „Segélé Zejdet szolgája,“ — naszara zejdan gholamoho. Ellenkező szófüzést meg nem enged. „Segélé szolgája Zejdet,“ naszara gholamoho zejdan, arab fülnek nevetséges következetlenségkép hangoznék. Mert „szolgája,“ mint viszonyított előző főszóra „Zejd“-re utal, mely következetlenség nélkül nem rejtezkedhetik „szolgája“ háta megé.

A magyar nyelvészkedés e tekintelben jönak látta sza-

bály helyett tetszését követni, s majd magyarul fejezni ki a magyar gondolatot; majd latin és germán ellenkező szellemű felfogáshoz alkalmazkodni. Szójárások, idő és helynevezeteken kívül, csak ősemlékeink, s a Bécsi és Münchener Codexek e tekintetben szigorú pontossága segíti romlott nyelvészetünket, hogy helyesb sorozatot fogadassunk, s idegenszerűt mellőzhessünk.

Viszás helyzet példái:

„Ez soror nagy sok szentséges dolgait látta vala szent Margit asszonyrak.“ Margit legenda.

„Lakosi Sajó Szentpéternek.“ 1403-iki oklevél.

„Mert annya vagy a malasztnak.“ Nádor Codex. Ez gyakran használ idegen szófüzést.

„Első használattya uronk Cristusnak kényyának halálának gondolattyanak.“ Nád. Cod. Kik tekintélykép hivatkoznak a régiek hibáira, kövessék azok szófüzését mindenben: vagy tőrjék rendreutasításukat.

„Feleségül hozza magának esmét egy Giszle nevű asszonyt, melly leánya vala Gwilhelmusnak.“ A szász eredetű Heltai.

Révai is német szófüzést használ 1787-ben.

„Szerecsés szerzője volt ártatlan remek játékanak.“ —

„Ha pedig mását nem is adhatom édességének, elég nekem stb.“ Az Áldozat, pásztorjáték egy nyilásban.

Kazinczy sokat fordítván németből magyarra, a magyar birtokviszonyt, még ha eredetir is németre fordíti.

„Gyengéji közzé tartozott a' nagy embernek, szerecslett rettegni dicsőségeért.“ Magyar Régiségek VI. lap.

„Ez a' Grammatika csak azon tekintetből is igen becses productuma a nyomtató mesterségnek.“ XIV. l.

„Erdősy valóban egyike vala nemzetünk legtiszteltebb Hérósainak.“ XVIII.

Nem csuda, hogy ezen irány szorgalmas tanulmányozása a Magyar T. Akademia hivatalos irányáról is több helyütt letörli a magyar szinezetet.

„Kimutatás — — — — mely felszabadít, sőt felhiv áttekintetét adnom csak *annak* a mit tevének, a mit előkészítének, s azon átalakulás*nak*, melyen testületi életünk átment.“ Titoknoki előadás a M. T. Akademia történeteiről 1858. 12. 1.

„Egy más kutforrása nyelvünk mind szótári, mind és főleg nyelvvalaki és történeti ismeretének, — régi nyelvemlékeink.“ 13. 1.

„A hangsúly viszonyai — — szócsalárendszer — — mik részint szerencsésen kifejtve már is több titkait derítették fel szép nyelvünknek, részint megpendítve új igazságok fölfedezését **igérnek**.“ 14. 1.

„A philosophiai culturát, bármely mezején az emberi ismereteknek stb.“ u. o.

„Egyike a segédtudományoknak, az archaeologia.“ 15. 1. Ez a Münchener Codexben magyarosan így fűzetik: „a vitézek egyik“ = unus militum. Ján. XIX.

„Egyikét azonban a legújabb áldozóknak.“ 17. 1.

„Adassék vázolata a magyar nemzet műveltségi állásának az első fejedelmek korszakában.“ A Magyar T. Akademia jutalomtétellei 1858-ban. 5. sz.

„A Karátsonyi-féle drámai jutalomért 1858-ra vígjátékok pályáznak. A verses forma előnyei fog tekintetni a műnek.“ 9. sz.

„Ha a jelgés Levél felbontása után kitetszenék, hogy

hogy a munka saját keze írása a szerzőnek, ez a jutalomtól elesik.“ Utóirat a 11. számhoz.

Birtokos és birtok illő helyezésére a népszólamokon kívül világos utasítást adnak nyelvemlékeink.

Tekintély e részben különösen a Bécsi és Münchener Codexekben követett szabály, mely szerint a latin birtokviszonyi rend fordítva magyarítottatik. Az eljárási mód folytonos, azért idézetek halmaza fölösleges; csak keves ellentétes példát szemelünk ki.

Hoc erat testimonium cessionis in Israel. Ruth IV. 7. „Ez vala Israelben az adasnac tanosaga.“ B. Cod. „Ez vala bizonyosága az általengedésnek Izraelben.“ Szepessyféle ford.

Sume verba ancillae tuae, quoniam si secutus fueris verba ancillae tuae. Judith. XI. 4. „Végyed te szolgáló lyanyodnac igéit.“ B. Cod. „Halljad szavait szolgálódnak, és ha követed szavát szolgálódnak.“ Szep. ford.

Dic nobis quando haec erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi. Matth. XIV. V. „Mongyad meg münekönc mikor ezec leszne, és mely leszne te iöveteledne, és e világ végezeténe, ielensége.“ M. Cod. „Mond meg minékönc, mikor lesznek ezek, és mitsoda jele leszne a te eljövetelednek és e világnak végének?“ Károli ford. „Mondd meg nekünk, mikor lesznek ezek, és mi leszne jele eljövetelednek, és a világ' végének.“ Szep. ford.

Hol a latin szórend meghagyatik, nem *nek*, hanem független érag használatát látjuk, melylyel korunk tudós nyelvészei nem tudnak bánni.

Colles et campi, et armenta boum, gregesque ovium, et caprarum, equorumque et camelorum. Judith III. 4. „Hegycs és mezőc és tehenekcsorday és iohoknac csordayc és kecskeké lovaké és tevéké.“ B. Cod. „Halmok és mezők, minden ökörscordák, juhok, kecskék lovak és tevék.“ Szep. ford.

Non est Deus mortuorum, sed viventium. Máté XXII. 32. „Nem halottac istene de eleveneke.“ M. Cod. „Isten nem a halottak istene hanem az elewke.“ Pesti ford. „Az Isten pedig nem holtaknak, hanem élőknek istenek.“ Károli ford.

Ezen egyszerű nyelvtörvényről: „A magyar birtokosnév *nek*-telen, és megelőzi birtokát,“ — máris némelyeknek unalomig hozsan értekeztünk. Terjelemben, nem értékben gyarapodnék e könyvecske, ha a Bécsi és Münchener Codexek mind azon példáit elő akarók hozni, melyek a latin birtokviszonyi szórendet magyarosan adják. Bevégezzük tehát tárgyalásunkat, miután e codexek két különöz szófüzési példáját érintettük.

Vos inquam hujus rei testes estis. Ruth IV. 10. Szepessy fordítása a latin, mint magyarral egyező rend szerint: „Ti, mondám, e dolognak tanui vagytok.“ A Bécsi Codex ellenkezőleg: „Bizon tanoy vattoc e dolognac.“ Mert a magyar *van* itt dativust vonz: „Ti nekem tanuk (tanuim) vagytok“ — vos mihi testes estis. Itt a latin kifejezés ellenére, nincs birtokviszony, hanem tulajdonítás.

Dicite domino domus. Márk XIV. 14. „Mondjátok a ház' urának.“ Szep. ford. „Mongyatoc urnac haz.“ M. Cod. Hol a domus vagy alanyesetül tekintetik, s ekkor értelményszavar keletkezik; vagy „ház“ maga állhatott sajátító

értelmében; s ekkor hason példákat kellene keresnünk, mielőtt tovább következtetnénk. Lehet tollhiba is.

E codexek *nek*-ezése erőltetett, s nem követni való. Birtokhelyezések ellenben szigorúan következetes, magyar, s kortársaink fonákságai mellőzésével egyedül méltó utánzásra.

Nem követelhetünk ugyan oly merev birtoksorozatot, melyet az arab használ. Birtokos és birtok közt megtűr nyelvünk szelleme egy vagy több jelzőt, mondatot nem. A főn érintett arab felfogási mód, névmással ragozott szó előzményre utalásáról, e viszonyfölötti sajátos elméletünkre is sikerrel alkalmazhatónak látszik.

A tárgyaltak öszpontosított eredménye :

1. Valahányszor a birtoknév, bár jelzők társaságában, birtokosával egyszerű öszfüggésben van, a *nek* tulajdonító rag mellőztessék.

2. E törvény áll a névmási, sőt melléknévi birtokosra nézve is. Ez utóbbinál *a* szócska eléggé meghatározza az értelményt. „A szép érzete; — a rozsz kerülése.“

3. *Nek*-es viszony csak tulajdonítót vonzó igéknél, s a birtok teljes értelményt tartalmazó meghatározásánál állhat. Példák : „Péter pénzének csak kezelője, nem ura; — olcsó husnak híg a leve; — serény tanítónak kemény a neve.“

4. Helyzetre nézve, a birtokosnév előbbrevalósága egyszerű viszonyban kétségtelen. Az ellenkező eljárás nyelvkorcsítási merénylet. Nincs magyar nyelvtani törvény, melyet megtámadás ellen könnyebben lehetne védeni.

Ezen értekezleti kísérlettel nem bevégzettnek, csak megkezdettnek véljük a vitát, mely nyelvtani birtokviszo-

nyunk egyedül helyes szerkesztését egykor megállapítja. Talán éppen a M. T. Akademia tagjai közül fog valaki nagyobb szakavatottsággal a kérdés végleges elintézéséhez: mivel éppen az Intézet hivatalos irálya rovaték meg szabálytalanság miatt. Gyengén okadatolt nézeteinket, örömet látók erősb érvek által módosítani.

Éljen és épüljön nemzetünk nyelve századokról századokra!

F Ü G G E L É K.

A Magyar Tudományos Akademia 1859. Jul. 7-i osztályülésében olvasott Székfoglaló Beszéd.

Előjegyzet.

E beszéd szenvedélyes nyelvrokonítás ellen vala intézve. Nyomatása elmaradt¹⁾; valószínűleg kedvezőtlen bírálat következén. Tudniillik, hogy az 1859. Január 3-án elfogadott ügyrend 5-ik pontja szerint: „A székfoglaló munka, szintugy mint minden más értekezés, ha szerzője azt az Évkönyvek-, vagy Értesítőbe kívánná felvétetni, szokott elővizsgálat alá megyen.“

Az említett beszéd eleje, mint mely az ellenfelet érzékenyebben illeté elmaradhata; a derék értekezés csakugy kinyomathaték, mint bármely más. Találkozik ugyanis ember, ki azt olvasni akarja. Szerzője nem kíván gyarlóságai kisszerű rejtegetése mellett tulbecsületni; s miután műve sem a közbátorságot, sem a közerkölcsiséget nem veszélyezteti, magán becsületet sem sért: közre bocsátja azt, töredékesen, mint első vázlatából összeállíthatta. Az eredeti kézirat igazságos bírálónál maradt.

1) Legalább a szerző tudomására nem jutott.

Az értekező neheztelé, hogy épen magyarok, sőt Akademiánk tagjai, már most rokonitják nyelvünket finn-vogul- osztyák népekével; s az ügyeink felől egyoldalulag értesített külföldi, elhamarkodott ítélet nyomán, kedves nemzetünk illető népirati helyzetét hibásan tűzi ki; mongolok és eszkimókhöz sorozván azt.

Hogy nyelvhasznati ábrándokon kívül, e különöz tár-sítás mellett semmi nem küzd, magok az illető ethnographok is megvallják.

„A magyar, finn, lapp, eszton nyelvek rokonságban vannak a csermiszek- votyákok- osztyákok- permianok- és keleti Siberia egyéb népeinek nyelvével : mindazáltal a lap-pok-, csermiszek-, vogulok- és magyaroknak fekete hajuk és barna szemek vannak, míg a finnek, permianok és osztyákoknál kék szemeket, és vörös haját találunk⁽¹⁾).

„Minő különbség küllátszatra a finn és magyar közt ! Holott nyelve ezen két népfajnak közös eredetre mutat.“⁽²⁾).

Nem lesz érdektelen egykét ily nyelvrokonság szerénti néposztályozást a magyar olvasó közönségnek bemutatni.

Balbi és Maltebrun szerént : „I. Iber. II. Thrak-pelag. III. Német. IV. Szláv. V. Urali nyelvek családja, máskép finn vagy csud névvel, öt ágra osztolva “ Ezen ágak ne-gyedike „Magyar vagy ugri, ungar vagy Magyar, vogul, ostyák, vagy obiostyák.“ Továbbá a vegyes finn népek közt :

„1. Permian, a) permian. b) sirian. 2. Magyarok, a török-ök által legyőzött finnek, és egy ismeretlen faj az Ural hegyekből (Gyarmathi, Sajnovics)⁽³⁾).

1) Cantu Caesar. Világtörténelem, I. 143. l.

2) U. a. I. 141. l.

3) U. a. I. 303. l.

Blumenbach az emberi nem három osztályát különbözteti meg; „a feje központi kaukazi fajt; a fekete szerecsen, vagy néger fajt; a sárga mongol fajt. A sötétbarna maláji a két előbbi között áll, s a rézvörös amerikai a kaukazi és mongol faj közt. Az első fajhoz tartoznak az európaiak (kivéve a lappokat, finneket, és **magyarokat**), nyugoti Ásia, ide számítva Arabiát és Persiát egész az Obi folyamig, a Kaspi tengerig, Ganges partjáig; és északi Afrika. Többi részei Afrikának a néger fajhoz tartoznak; a mongolhoz pedig Ásia egyéb lakói, Európának a Kaukazi fajhoz nem tartozó három rendbeli népessége, s az északamerikai **eszkimók**“¹⁾.

A szerző szégyennek tartá nemzete nevében, ily mérész, s még be nem bizonyított rokonsági hypothesisok következtén szerkesztett osztályozásokat, tudományos alapjuk szigorubb bírálata nélkül, elfogadni. Könnyelműségnek, kislelkűségnek tekinté maga részéről a külföld nem indokolt következtetései előtt szórtalanul meghajolni; s illő névvel e helyen nem nevezhető tettek, az üres hypothesis, kétségtelen igazságkép, nemzeti tekintélyvel támogatni.

A lelkesültség tulbuzgósággá növekedék e székfoglaló értekezés elején: de bár kifejezései néhol meghaladni látszanak a mérséklet határait; mégis pillanatnyi sikert eredményeztek, megingatván a feltétlen rokonság képzetét az Akademia irányadó körében is.

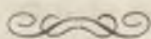
„Lugossy, Ballagi, Fábán István, s Mátyás Flórián társaink vizsgálataik nyelvünk viszonyait az emberi nyelvek összeségéhez igyekvén felderíteni, s a nyelvrokonság elveit

1) Cantu Caesar Vil. T. I. 142. I.

öszszerűen fejtegetve, a rideg nyelvosztályozások koraiságát már igen közel hozták meggyőződésünkhez, mi által az e téren szélőségek mérséklétéhez, s az ezekkel járó kizárólagos egyoldalúságok elsimulásához méltó reményünk lehet.“

„Azonban annak daczára, hogy a nyelvrokonságot már a közel jövőben nem fogjuk bizonyos nyelvosztályokhoz ki-rekesztőleg kötni : több akadémiai munkálatok megerősítettek eddig is stb.“¹⁾ Hunfalvy Pál ur finn-vogul nyelvbu-várlatai különösen az „Egy vogul monda;“ s Reguly készülőben levő „tudományos hagyományai feldolgozása“ ajáltatnak; mint melyek nyelvünk genetikai viszonyára bizonyos nyelvcsaládhoz, nagyobb világot fognak vetni.

Teljes méltánylattal fogadunk és tanulmányozunk minden részre hajlatlan nyelvhasznítási művet.

A hasonító nyelvészetről,

tekintettel

Nyelvünk ékirati fontosságára.

Tekintetes Gyülekezet!

Midőn e nemzeti intézet tudós tagjai ismeretlen személyemet társokká méltatták, úgy hiszem azon érzületet és törekvést akarok helyeselni, mely nyelvészeti értekezéseimben nyilatkozik. Kelet művelt nyelvei tanulmányozását, a

1) Toldy Jelentése a M. T. Akadémia történeteiről 1859-ben.

magyar nyelv illő helyzete meghatározására irányzottat, tarták érdemesnek serkentő figyelmökre.

Örülök e méltánylaton, mert e társulat körében emelt szó a Nyelvbecsületért sokkal nyomatosb lesz, s az eljárás nyelvész ellencink rokosági álmai megszüntetésére könnyítve van.

Nincs-e jogunk a nyelv becsületét emlegetni, midőn finnező, ural-altajzó nyelvészek, azon kevés és gyenge hasonszók és nyelvtani formák mellett, melyeket igazolásukul fölhozni képesek, a világ bármely népével rokoníthatnának? Mi a szanszkritból és persából hason, vagy épen azonos szót nem egypár százat, hanem ezeret hozhatunk föl¹⁾, még sem jutott eszünkbe a rokonítás; mert ennek tudományos igazolására, nem csak egypár száz, vagy ezer szóhasonlat, hanem még más tekintetek figyelembe vétele is igényeltetik.

Azt vetik ugyan szememre, hogy „mindig egy hurt pengetek; hogy a nyelvbecsület bármily rokonság miatt sem szenved; hogy az indo-germán nem szégyelheti rokonságát a cigánynyal; hogy ily törekvés nevetségessé tesz minket a külföld előtt.”

Hogy a cigány az indo-germán törzshez tartozik, kétségen kívül van; hogy a magyar rokon-e finnel, lappal, mordvinnal, kétséget szenved. Hogy a dolog igaz voltáról ők nem tehetnek, nem mentség. Mert midőn hypothesisaik hamisvolta bizonyíttatik be ellenök, s még is rokonítanak,

---

1) E számot sokalja valaki. Magyar-árja hasonítmányink most már ötszázra mennek. Nem közöljük az újabbakat, míg az elsők méltánylatra nem érdemesíttetnek. Lássuk mit állíthat elő gyöknyomozás és szószármaztatás az ugynevezett rokon nyelvek segélyével.

lassu felfogást, vagy mellétekinteteket vagyok kénytelen föltenni, melyek őket képzelgéseikben vezérik. A nyelvünk érdekében külföldi nyelvészekre hivatkozás, gyermekies kiskoruságot árul el. Külfölditől nem tanulunk magyar sajátságokat; véleményök legjobb esetben elnézést, tekintélyt épen nem igényelhet.

Nem lassu felfogás, vagy is inkább nem önámítás-e a tudós ellenfőnök ily okoskodása: „No hát micsoda dicsőséges multat lelünk abban, ha nyelvünk árja természetü. Talán a' szanszkrit irodalom magyarrá lesz? a' görög kiváltságos szellem magyar szellemmé lesz-e? — — — Ebben áll-e „tulbuzgó hazafisága“ hogy ezt akarja elhíttetni nemzetével? Tessék reá igen-nel vagy nem-mel felelni. Ha igen-nel felel: akkor nem szólhatunk többé hozzá. Ha nem-mel felel: akkor el kell ismernie, hogy nyelvi rokonság egy csöppet sem teszen, nem tehet, nemzeti multunk dicsőségéhez, valamint ebből egy csöppet sem vonhat le. Akár árja, akár áltaji természetü a' magyar nyelv, az a nemzeti mult és el nem mult dicsőségre nézve tökéletesen, teljesen közönyös“¹⁾).

Mintha ignorálná a kérdés állapotát. Hasonítunk mi árját és magyart, de nem rokonítunk. Hasonítsanak ők is ha kedvök van, de ne mondják, hogy a hasonított ural-altaji nyelvek magyarrokok; mert erre elegendő tudományos adataik nincsenek. Elégedjenek meg a talált és találandó hasonlatokkal, míg képzetebb utódaik a minden oldalról bevégzett hasonítás után, a rokonsági ügyet is végleg elintézhetik. Vitatkozásink célja: Becsüljék nemes sa-

---

1) Hunfalvy Pál. Magyar Nyelvészet. IV. évfolyam 234. l.

játságu nyelvünket, s ha már jogtalanul akarnak rokonítani, válaszsának egyenjogu nyelvet; ne kössenek a legnyomoruabbakhoz; mert e szándékos működést méltán tekinthetjük sérelemnek. Vallják meg rokonság fölötti tudatlanságukat; elemezzenek mordvint, osztyákat stb.; de a velünk rokon jogtalan kifejezést hagyják el, s némán fogjuk bámulni tudományos buvárlataik eredményeit.

Jövendő működésem iránya, mint az eddigie, polemia a szeszélyes magyar hasonító nyelvészet ellen, s ellenállás minden oly tudománytalan törekvésnek, mely a magyart más valamivé akarja tenni, mint a mi. Ha csak a külfölddel volna dolgunk e tekintetben, könnyebb volna feladatunk; mert annak magyar nyelvismerete csekély, mire mai értekezésem is bizonylatot szolgáltat.

Évek óta ismételtetett e gyülekezetben a hasonító nyelvtudomány fontossága; értekezések hosszú sora olvastatott, bámultatott, — míg azt vevők észre, hogy nyelvünk itthon mindenhez hasonul, mi finn vagy tatár; kün majd az achaemeni ékiratokban szerepel; majd kulcsul szolgál Ninive és Babylon ősemlékei megfejtéséhez. Hasonítsunk mi is, gondolám, magyart, szanszkritot, zendet, parszit, persát; ne mondassák bel- és külföldi rokonítóink, hogy senki sem utánozza fáradozásait.

De az így gyülemző helyes, és helytelen hasonlatok halmazán mikép igazodunk majd el? Mit akarunk tulajdonkép, s hova vezet e féktelen hasonítgatási düh? Van-e elegendő előkészületünk, ily különféle, részben szövevényes természetü nyelvek hasonításához?

Hogy nyelvhasonítási czél elérhető, vagy csak megközelíthető is lehessen, a szükséges alapföltétek mellett, az eljárásnak alkalmas elvek szerént kell történnie, máskép nem valóban haladni, csak tévelyegni fogunk.

E föltétekről, és elvekről, s nyelvünk ékirati fontosságáról kívánok értekezni, egyéni nézeteimet terjesztvén bíráló ítéletök elé.

I.

A hasonító nyelvészet föltétel és elvei.

Első föltét, hogy a hasonító nyelvész a hasonítandó nyelveket ismerje; azaz : föladatához készülve legyen. Hiányos előkészület az, mely csak betüismeretből, nyelvtan és szótár futólagos áttekintéséből áll; — eredeti szövegek huzamosb tanulmányozása kívántatik. Mert ha a vélt hasonlat helyessége szakértő által kétségbe vonatnék, mily fölvilágosítást adhat ily könnyen tanult nyelvész a szó eredetéről, változásáról, egyszerű vagy átvitt érteményéről stb.?

E föltét hiányzik többnyire honi hasonítóinknak idegen nyelvekre, — s külföldieknek a magyarra nézve. Mert mi kezdő philologok, minden áldozatkész hazafiság emlegetése közt, melleleg kedves énünknek szeretünk tömjénczni. Alig fordítunk német, francia, olykor angol után valamieskét a keleti irodalomból; alig lapozgatunk valamely európai nyelven irt keleti nyelvtanban, vagy szótárban, nem hallgathatunk saját gyarapodtunkkal, hanem kürtöljük, nyomtatjuk; közszemlére állítjuk minden kis ábéczés gyakorlatunkat, avatlanok méltó bámulatára. Így majd csak elhiszik, hogy azt, mit nyomatunk, tudjuk is; s gyarló hypothesisink ürességét személyünk tekintélye töltheti be.

Külföldi tudósok alaposabban ismerhetik a keleti nyelveket, mert anyanyelvök okszerű értelmezésével s rokonsági viszonyaival tisztában levén, szellemi erejüket egyetemes érdekek szolgálatára fordíthatják. Csakhogy ezek magyar nyelvtudása csekély és hiányos. Azért nem kellene minden ilyenmü hasonítási kísérleteiket gyermekies örömvilgással fogadnunk; mit, ha higgadt kedélyü férfiak, magok sem tekinthetnek, helyesség biztositékaul, különbséget tevén hizelgés, s critikai helyeslés között.

Másod föltét, hogy a hasonító megválaszszza s világosan kijelölje, mikép és mire akarja alkalmazni szerzett nyelvismereteit. E föltét hiányzik annál, ki az alkalmazási tárgyat homályos általánosságban tűzi ki; vagy épen esetileg tárgyal mindent, mi kezébe akad. Nyelvész ily kapkodó, szaggatott működéssel nem sok bizonyost földöz fel; többnyire csalódik; ámul és ámit; mert ember, elmekorlátoltság miatt, mindent nem tudhat. Ha találkozunk is egykét jó ötlettel müvében, rendszeres működő mutathatja csak meg azok helyes voltát, s használhatja fel különös céljára.

Nyelvhasonítás irányául hármat említek :

1. Irány a világ összes nyelveire; ugy nevezett egyetemes nyelvészet.

2. Különös, még részben homályos irodalmi emlékek, hieroglyphok, ékiratok megfejtésére.

3. Az anyanyelvre.

Mi az egyetemes nyelvészetet illeti: csudáalom Mithridates király képességét, ki negyven nyelven beszélt, s személyes ügyeit tolmács nélkül végezhette. De nem tudom csudáljam-e vagy szánjam korunk egyetemes nyelvészeit, kik százanként jellemezik és osztályozzák az emberi nem

összes nyelveit; s gyakorlati érintkezés alkalmával tán negyven, tán négy nyelven sem tudják megértetni magokat. Annyi teendőnk van anyanyelvünk körül, hogy alig marad időnk nyelvészi tehetségünket ily roppant feladaton kísérelni. Még sem ignorálhatjuk egészen sorozataikat; mert nyelvünk fölött is határoznak, mihez szólanunk jogunk is, kötelességünk is. E célra elég lesz védelmi állásba helyoznunk magunkat; kétlenünk a ránk illesztett jellem helyességét; kimutatnunk elvont elméletek ingatagságát. Ezt számra kevesebb nyelvek ismeretével, de minőségre nézve alaposb tudománnyal bizton véghez vihetni.

A másik feladathoz, hieroglyphok, ékíratok értelmezéséhez, nem kell nyakrafőre készülnünk. Évek után is elég részünk lehet benne. Hadd egyengessék az utat azok, kiknek honi nyelvészetök miatt fölösleg idejük van ilynemű foglalkozásra. Ötven év kellett az egyszerű árja ékíratok megfejtéséhez; a még hátra levők számos bak, és szövevényes bek, hogysen segédszerek nagyobb bősége mellett is egypár évtized alatt mindenütt kétségtelenül meghatározott értelmet nyujthatnának. Itt is azonban külföldi szeszély, tárgyalásába szötte nyelvünket; mihez tehát szólnunk, s vizsgálataik menetét figyelemmel kell kísérenünk. Bármily kecségtető is ránk nézve anyanyelvünk szavait Persia sziklái, vagy Ninive cserepein olvashatnunk, úgy hiszem tudományos tekintelben is kinőtünk annyira a csesemő korból, hogy helyeslő örömmünket, okszerű meggyőződésünkig mérsékelni képesek leszünk.

Harmadik feladat az anyanyelv művelése. Bőséges anyag, tágas tér összes nyelvészeti tehetségeink foglalkodtatására. Itt ismét külön célok tűzethetnek ki: a) Szók

és nyelvtani formák pontosabb elemezése, s értelményök okadatos meghatározása. *b)* Historia s ősműveltségi érdek, mennyiben közös hasonszavak egykori szomszédságra, szövetségre, általában társadalmi közlekedésre mutathatnak. *c)* A rokonsági viszony idegen nyelvekhez, s az őt illető hely kijelölése nyelvosztályzati sorozatban.

Igen kevés, mit itt, a más tekintetben készültebb külfölditől várhatunk, az is inkább gátló, mint elősegítő. Nyelvünk titkai fölleplezése csak avatott kezek által történhetik.

A honi nyelvészek két felekezetre különültek. Egyikök mellőze minden idegent, buvárlatait magára a nyelvre szorítá, s csupán ebből igyekvék minden nyelvformát és saját-ságot magyarázni. Most azonban engedett már tulszigorúságából, s külhasonlatok szükségét, legalább részben, elismeri. E felekezet működésének köszönhetni nyelvünk jelen műveltségi állását; s közremunkálását jövőre sem nélkülözhetjük. Fáradtságos külbúvárlatok után, végre is tőle kérünk tanácsot; s helyeslő, vagy ellenkező véleménye döntőleg fog hatni nyert hasonlataink érvényére.

A másik felekezet külfölditől vette irányát, előbb finn, most ural-altaji búvárló; szorgalmasan hasonít, hogy rokonsági álmainak valószínűt kölcsönözhesen.

A sémi, s más művelt nyelvek hasonítói nem lettek még segédeket s folytatókat; s árja hasonlataim még sokkal csekélyebbek, hogysen leendő befolyásukat nyelvtudományunkra, s őstörténetünk földerítésére most már kijelölhetném ¹⁾.

1) Hogy nyelvtanunk nyer általuk valamieskét, mutatják a következők: Persa hasonlat földeríti „and” igeragunk valódi értelményét; *t* helyragunkat pedig névszókép használva tünteti föl.

Ily föltétek után a következő eljárási elveket, illetőleg követelményeket ajánlom magyar hasonító nyelvész figyelmébe, ki rokonságot akar bizonyítani.

1. Ment legyen rokonsági előítéletektől. Másképp ott is hasonlatot lát, hol nincs; — erőszakolni fogja egyik nyelvet, csakhogy az a másikhoz simuljon. Ki rokonságot keres, keresse azt; ne higye el, míg meg nem találja.

2. Tanulja meg, s állítsa lelki szemei elé, mennyi, s minő hasonlatok kívántatnak arra, hogy nyelvek közt bírálatot kiállható rokonsági viszony mondathassék ki.

Fölvilágosításul megjegyezzük, hogy nyelv hasonlatokból háromféleképp következtethetni: *a)* Hasonlat, és közeli rokonság; mint sémi nyelvek, héber, chaldaei és arab közt. *b)* Hasonlat és távoli rokonság, mint ind-germán — szanszkrit, görög és szláv közt. *c)* Hasonlat, és semmi rokonság, mint magyar és ugy nevezett ural-altajaiak közt.

E két elvet nélkülözzük finnezőink rokonítási munkáiban. Ők elfogultan búvárkodnak; előre is rokon nyelvnek czimezik, egyikét helyes, s számos álhasonlatok nyomán, a finn- lapp s több efféle nyelveket. Sajnovics óta, ki magyarlapp ugyanazonsággal kezdé criticalai nyelvvizsgálatait, 88 év alatt kül- és belföldi finnezők nem valának képesek sza-

---

Szanszkrit hasonítás kimutatja „több“ eredeti „sok“ jelentésű gyökét, melyet már Révai gyanított; s magyarázza „leg“ felső fokú jelzőnket. Persa és szanszkrit hasonításból tudjuk némely összetett szavaink valódi alkatrészeit: *betyár*, *pajtás*, *papucs*, *szomszéd*, *üszög*. Végre példákat szolgáltat *s*-nek *ds*, *cs* hangra menetére: *sok* — *dsjok*, *sas* — *dsadsa*, *saru* — *dsarug*, *sereg* — *cserik*, *sován* — *csobin*.

batosan formulázni rokonsági hypothesisök alapokait. A mit ők szó- és grammaticai szerkezetbeli, részént helyes, nagyrészt ráfogott hasonlatkép felmutatnak, oly kevés és gyenge, hogy nem mondom sémi, de még ind-germán legtávolabbi rokonság fokozatát sem eredményezheti. Ha rokonság nem igényel néhány szó- és formahasonlaton kívül egyebet; a mint ők ural-altajit, úgy mi rokonítunk magyarral sémit, vagy árját; sőt választásukra bizhatjuk, melyik szomszéd nép nyelvéből akarnak annyi hasonlatot, mennyit ők eddig ural-altajiból mutattak, s rokonítani fogjuk azokat a magyarral, az általok követett eljárás szerént. Ez nem is merész állítás: ha az ural-altaji hasonlatok szomszéd-sági viszony eredményei; miért nem lehetne hason nyelvközösségünk jelen szomszédainkkal?

3. A hasonító ne vegyen rokonság ismervül szókat, melyekben egyetlen hang sem közös. A mi minden tekintetben különbözik, nem lesz rokon okoskodás által.

Ezen elv általában elismertnek látszik; s csak az szokta megszegni, ki előítéleteit minden áron valószínűsíteni akarja. Ily semmis hasonlatokat idézhetni a „Magyar Nyelvészet“-ből: ha a va seb, ha i su büz, jout szen hattyu, ku u hold, ku u háj, mar ja bogyó, pa i tet fény, pa ju füz, pek ko vad, pii fog, uni álom, vchn ä buza, vu o det ágy. Pedig a tudós értekező e hasonlatokat mint rokonság ismerveit akarja tekintetni, midőn így szól „Kitüntetni kívánja ez ismertetés a szuomi rokonságát a' magyar nyelvvel, mellynek kérdését, noha ettől nem egy Reguly ur által szerencsésen megszabadítottnak hitte magát, Hunfalvy Pál köztünk ujra feltámasztotta. A' finn és magyar nyelvek közti ősrakonság,

mellynek léteznie kelle — — a nyelv anyagában nyilatkozik“¹⁾.

Ha megengedjük, hogy egyetlen hasonhang nélküli szók is nyelvrokonságra mutatnak, nincs nyelv a világon, melyhez rokon voltunkat hangesere, rövidítés, átmenet, erősbülés, lágyulás s több efféle által nem lehetne megmutatni.

Szükséges tehát a külalaki hasonlat, s a mint ez nagyobb vagy kisebb, a hasonlat is közelebbi vagy távolabbi, valódi vagy valószínű lesz.

Végre, a hangváltoztatokat az illető nyelvek szokása szerint kell magyarázni; valamint az elhagyást vagy hozzátevést is. Hol ily magyarázat nem kielégítő, a hasonlat is valószínűtlen. Ilyen a finn hasonlatok nagy része, pl. aika idő, edus előny, harja sörény, hiiri egér, hihna hám, hirsu gerenda, juusto sajt, kakkara göröngy, korpi berek, kura sár, kusi hugy, läpi lyuk, naava moha, nimi név, noppa csepp, olka váll, olki szalma, osa rész, paasto bőjt, puretus marás, poksä viskó, raaka rud, rako rés, riepu rongy, ruoska ostor, seura tars, sirkkusáska, sirppi sarló, suo tó, suoja szin, syli öl, taka hát, tenkkä gáncs, tie ut, tuppi tok, tammi tölgyfa, tuumen (uber) tőgy, vatsa has, voima velő, vuoszi év.

A hasonlatok, minőségöknél fogva négy rendbeliek lehetnek: 1. Telyesek, melyeknél alak és értevény egyeznek. 2. Heljesek, hol az alak és értevény öszhangzása könnyen kimutatható. 3. Valószínűek, hol a kimutatás hosz-

1) Fábíán István finn nyelv ismertetéséből a Magyar Nyelvészeti I. 77. l.

szabb nyomozás útján történhetik. 4. Csekélyek, melyekről bizonytalan kiállják-e a bírálatot.

Teljes árja hasonlatok : ár (subula) ár á, agyag adsak, bán bán, bámész bamesz, bees bevecs, béka bhekah, békó bekhav, bércz berz, boza boza, cserg csereng, cseresznye cseraszije, csira csihr, csuha csoha.

Déd dede, érdem erdem, ezer hezár, harag arogh, héjja ejja, ingani ing, irigy irsjá, jég jakh, kincs genes, kantus kandusz.

Lépni lép, lop lùp, menny min, pajtás pajtas, papes pajpus, parányi para, parancs parvanese, póráz poraz, rém rem, rész riz.

Szarú szarv, szép çilpa, ziba, szék szeku, salaván salvar, sátor satar, tárkon tarkun, tál tal, tegdeg, tehen dhenu, teng teng, tepszi tepsi, toklo tokli, zühony zubu.

Helyesek : akol akhor, arany zaranja, betyár becsare, bekjar, babuk bobek, baj bhajam, bátor bahadur, besze bhásá, biling birigh, boszorkány buzurgan, burján burjá.

Czudar çüdra, csal cshala, csárda cshardih, cseléd csele, cseveg csavid, csöcs csuesu, csizma csesmek, csótár dsojtán.

Dorgál daruga, durva durvritta, egy jek, falu pahu, farkas vehrka, felleg phaligah, főz poz, gyerek dáraka, gyöker gevher.

Hambar ambar, harcç kharidsár, hely khala, hét heft, hindál hindolajati, hirkiri, hiúz juz, hug khuh, hurok orog, hús gust, ismer szmri, ijed vjath.

Kakas khag, kaliba kelibe, kancza hanszaszah,

kard kard, kazán kazgán, kazdag kvaszta, kicsi kucsek, kín khin, kop(og) kob, köd kuhedi, kuka gung, kutyá kutta.

Méreg merecs, nyomoru namra, öröz urusj, öszvér açvatara, ösztövér osztovar.

Pacsmag pacsang, paizs pász, pajzán pajzen, palást palasz, paraszt pereszt, párna barhana, pásztor pászdar, pereputty ferpud, peszmeg pesmek, podva poda, pörsen perus.

Rend rede, rest rest, rés res, rosz ruszija, rideg ridhak.

Saru dsarug, sas dsadsa, sok dsjok, sereg eserik, sovány esobin, sör szor, száz szad, szárcsa szárcse, szalad szal, szeg szakta, szem dsem, szerz szirist, szérdék szirdág, szoba szabhá, szomszéd szamszid, szita szitakhsze, szú szusz, szürke szirk.

Tart dared, tarisznya talisza, tíz disz, több tui, tűzok tuztok, üszög aszogde.

Vajjon ejjá, vágy vancshá, ver varh, veszen vasz, vidék videca, világ bhlák, zab dsav¹⁾.

II.

A magyar nyelv ékírati fontossága.

Előjegyzet.

Persia némely vidékein, különösen esihil minár, vagy Persepolis romjai közt, és Bohistun sziklafalán három nyelven szerkesztett feliratok találtak, melyek jegyeik

---

1) Lásd „Magyar-árja Nyelvhasonlatok, A Magyar nyelv finitési törekvések ellenében, s Észrevételek finnező véleményre a magyar ősvallásról“ című munkákat.

ékalakja miatt, ékiratoknak neveztetnek. Az első rendbeliek Grotefend, Bournouf, Lassen, Rawlinson fáradozásaik után teljesen megfejtve, Cyrus, Darius, Xerxes, Artaxerxes emlékeiül ismertetnek. A másod helyen állók, egyet kivéve, az előbbiek fordítmányai. Ez utóbbiak elemezését első kísérle Westergaard, s közlé az eredményt, a hely színén készült szövegmásolatok hasonmásával. A megfejtés csak részben sikerült; annyi bizonyos lön azonban jellegeről, hogy utóragozó, tatárféle nyelvül jelenkezik.

Boldogult Jerney János, ki magyar-párth rokonságot hitt, szeretett volna e feliratokban, Ázsia szikláin magyarosan hangzó kifejezéseket találni. Tanulmányozá is azokat e sorok írója ily czélból nyolcz évvel ezelőtt, s igyekvék meggyőzni a tudós honfit a felől, hogy az ugynevezett méd, vagy tatár ékiratokban magyar hasonlatot hiában keresünk.

Ekkor a Behistuni nagy felirat nem vala közölve, még magán birtokkép Rawlinson ezredes papirjai közt rejtezek a még fontosabb babyloni fordítással. Norris Edwin megnyeré e papirokat tulajdonosától másolás és feldolgozás végett; s felolvasá fordítását, elemzését, nyelvtan és szótár kíséretében a Királyi Ázsiai Társulat ülésében. Mely mű, hasonmási táblákkal ellátva, az említett társulat által ki is adaték¹⁾.

Öt év mulva jónak látá a Budapesti Szemle tudós szerkesztője Norris e művét, magyar hasonlatai miatt, finn-vogul rokonítói lelkesedéssel magasztalni, s Hunfalvy Pál tudós finn nyelvűvár elmefuttatásaira utalva, e másodrendű ékiratok nyelvét, mint nyelvészetünkre és őstörténeteinkre

1) The Journal of the Asiatic Society of Great Britain & Ireland. Vol. XV. Part. I. London 1853.

nézve fontos érdekűt mutatni be a nemszakavatott olvasó közönségnek.

Az értekező ily nem érdemelt dicsérő ömlengések káros hatását a honi hasonító nyelvészetre ellensúlyozandó, helyén valónak látá, a Norris magyar-hasonítói alaposságáról terjesztett véleményt, székfoglalása alkalmával, valódi értékére szállítani; s nyelvbuvár társait, ezen ékiratok megfejtéséből honi munkálataik számára várható haszon csekélységéről felvilágosítani.

Nem tudja mennyire sikerült szándéka; székfoglaló beszéde kiadatásáról semmi tudomása. Gyanítva azonban, hogy finn - vogul - ostyák nyelvbuvárok, külföldi szövetséggel erősült, Akademiánk ügyeire hatalmas befolyást gyakorló felekezete, saját gyengítésére irányzott művet sajtó alá nem örömet ereszt, vissza kéré, de hiában kéziratát¹⁾. Vázlatai e részben hiányosak; a tudományos olvasó teljes kielégítésére újra kellene az egészet eredeti kutatókból szerkesztenie. Mi ezen időpontban több tekintetknél fogva nem eszközölhető. Álljanak itt egyelőre a felolvasottak töredékei; a hű kezekre bízott eredeti szövegből a hiányok és eltérések könnyen megigazíthatók.

Előbb azonban a dicsérő és dicsekvő kifejezéseket idézzük, melyek ezen értekezés keletkeztét indokolák.

„Az egyiptomi hieroglyfák megfejtése óta, alig ébresztett nagyobb érdeket philologiai kérdés, mint azon ék-alakujegyek olvasása stb. — — — Az ékiratok olvasása tehát nem üres föltevésen (hypothesis) alapszik; s miveltségtörténeti szempontból is méltó volna, hogy a tudomány ezen

1) Az írásbeli kérelmet a titoknoki hivatal vagy nem vevé, vagy feleletre nem méltatá.

hódítmányával megismertessük olvasóinkat. Bennünket azonban, mint látni fogjuk, közelebbről nyelvészetünk megőstörténeteink szempontjából is érdekel a kérdés, mint tagjait azon nyelvcsaládnak, melynek egyik, és pedig velünk közel rokon tagja kebelében fejlődött ki először az emberiség amaz ősrégi írásmódja. A mit néhány év előtt Rawlinson mondott ki először, s a mit nem rég oly alaposan (!) vitatott Norris — oly férfiak nyomozásai folytán mint Oppert, mind inkább tudományos bizonyossággá válik. De nem akarom megelőzni azon férfiú előadását, a ki e tárgyat annyi alaposággal (!) és oly érdekesen fejtegette közelebb a Magyar Tudós Társaság ülésében¹⁾.

Az áltaji nyelvtudomány sokkal nevezetesebb helyet készül elfoglalni az európai tudományban, mint magunk mertünk neki kitűzni. Mióta szerencsém van ezen nagy tárgyról értekezni az akadémia üléseiben, e kép lebeg vala elmém előtt. Az egybehasonlító nyelvészet igenis áltaji nyelvészet lesz, mely az áltaji nyelvek tudományát kifogja sütni, s azt az árja és sémi nyelvtudományok mellé tagul sorozni. Ebben a különbszerű magyar nyelvtan és szókönyvi készület is maga méltóságához illőleg alaposan és világviszonyi tudattal fog előteremni. Ilyen készültségű áltaji nyelvtudomány az áltaji népek középkori és ókori történeteit napvilágra fogja hozni, mi által az egyetemes történelem sok hézagja be lesz töltve, és hibásan megírt lapjai kiigazítva. Végre a szerencsés véletlen, vagy miért ne mondjuk? isteni gondviselés által megőrzött finn népköltés, jelesen a Kalevala, az emberiség őszellemei birtokát

1) A Budapesti Szemle I. folyama III. kötetében 424—425. l. a Szerkesztő.

kiegészítvén, s a közép ázsiai népeknél is remélhető ókori kínések hozzája csatlódván : az áltaji népek új tulajdonságuknál fogva is be fognak állani a szellem hirdetői közé, — miben én legnagyobb diadalát szoktam sejteni sajátképi tudományunknak¹⁾.

Ezen áltaji nyelvészet egyetemes volta ellen, mennyiben a magyar nyelvet is illetné, vala intézve az értekezés ezen része.

* * *

Azon kitüntetés, hogy magyar nyelvünk külföldiek által ékiratok fejtegetésére használtatik, bármily hizelgő legyen is hiuságunknak, nem igényelheti föllétlen helyeslésünket. Látjuk mily bánásmód éri e nyelvet honi kezekben finn-magyar viták alkalmával; képzelhetjük mint bánik vele járatlan idegen.

Főtévedés, hogy oly rokonságba hozatik, melybe nem való. Tudós rokonító nyelvészeink pedig a helyett, hogy az illető okmányokból az ügy mibenvoltáról bővebb ismeretet szereznvén, jogos közbeszólással a netaláni tévedéseket megigazítani törekednének; örömüket a kétes találmány fölött mérséketlen kifejezésekben kürtölik. Így nem rég egy tekintélyt igénylő honfi az ékezetek fejtegetése ügyét nemzetiségünket érdeklőnek mondja. „Nyelvészetünk, meg őstörténeteink szempontjából is érdekel e kérdés, mint tagjait azon nyelvesaládnak, melynek egyik, és pedig közeli rokon tagja kebelében fejlődött ki először az emberiség amaz ősrégi írásmódja²⁾).

1) A Budapesti Szemle I. folyama III. kötete 443 lapján. Hunfalvy Pál.

2) Lásd Csengery főnebb idézett szavait.

Ezen nyelvcsaládunk közel rokon tagja az achaemeni másod rendű ékiratok nyelvét beszélő nép volna, mert erről írja Oppert, hogy az assyr-babiloni-susai-szittyai írást tatár-urali nép találá fel, s közlé a niniveiekkel¹⁾. Példaul hozza a hal jegyét, mely, ugymond, az assyriaiban nun-nak hangzott; de a niniveiek *ha* szótagkép vevék azt át, mert a tatár fogalomjegy *ha*-val kezdődik („hasonítsd magy. hal szót stb.“). Neki tehát magyar, vagy tatár mindegy.

Norris sem tartja lelkiismeretes dolognak tatár, finn, magyar közt lényeges különbséget tenni.

„A nyelvosztály, ugymond, Volga-Finn, vagy Ugri-Tatárnak neveztetik; s magában foglalja a mordvint, zyrjánt, cseremiszt, votjákot, és permit; e sorozathoz csatolhatni az osztyákot és magyart²⁾).

Hódolunk e férfiak tekintélyének saját szakmáikban, csak magyar nyelvünk ügyében nem. Magyar hasonlataik helyességét, következtetések alaposságát érték szerént bírálni, csakis magyar ember föladata lehet; mit elfogulatlan bűvárló önként elismer.

Az ékiratok nyelvét, különösen az achaemeni másod rendűét tüzetesen tárgyalni, nem ezen értekezés szük körébe való. Csak röviden terjesztem elő Norris magyar nyelv felőli nézeteit; az előterjesztés magával hordja czáfolatát.

---

1) Diese assyrisch-babylonisch-susianisch-scythische Schrift ist nämlich von einem tatarisch-uralischen Volke erfunden — — und wurde dann von einem Volke zum andern übertragen, woraus, wie ich schon in verschiedenen Publicationen andentete, die Viellautigkeit der assyrischen Schrift entstand. Zeitschrift der D. Morgenländischen Gesellschaft. X. 289. l.

2) A főnemlített „Journal“ XV. K. I. R. 51. l.

A magyar nyelvtudományban még hön tehetéseink sem eléggé tájékozottak, hogy magokat büszkén, minden tapogatózástól ment, biztosan haladóknak joggal állíthassák: mit várhatunk külfölditől, kire nézve dicséretes, ha csak annyit is tud, mennyit a mi vélt biztos tudományunkból méríthetett.

Norris feladatát tudományosan, s mennyire tőle telhetett, elég alaposan tárgyalá; ezt azok is elismerik, kik nézeteiben nem osztoznak. Különös azonban ötlete, hogy a magyar és finn nyelvek ismerete elősegítené az emlékek megfejtését. Ebbeli csekély készülttségét, mint tudomány emberéhez illik, előre is bevallja; állítván, hogy e tekintetben anyanyelvi ismeret, hasonlatok felfödözésére vezet, melyeket nem láthat az, ki (mint ő) fáradságos szótári vadászatra szorul, s végre is tévedhet¹⁾.

S e vallomás nem tulszerénység szüleménye. Nem ismer a magyarban a 15-ik századon fölüli iratot²⁾. — Futólag ismerkedék e nyelvek sajátságaival, — s csak annyit tud rólok, mennyi okvetlen szükséges vala ezéjára³⁾. Néha annyit sem, mint a következőkből láthatjuk.

Az ékirati nyelv többes számi első ige személye a jut, i jut ragát magyarral hasonítja, „mely a multban tük, a jelenben jük“⁴⁾; a *t*-t és *j*-t oda számítván, hova nem valók.

Határozott és határozatlan igeformánkról helyes fogalma nincs, midőn így ír: „A magyarban a cselekvő ige két formán hajlittatnak: az első, ugynevezett határozott forma,

1) Az idézett Journal 2. l.

2) U. o. 50. l. — 3) U. o. 61. l. — 4) U. o. 71. l.

használtatik, midőn az igét tárgyeset követi; a második ugynevezett határozatlan, midőn nincs tárgy¹⁾. Ez a nálunk is ismeretes tárgyi ragozásra emlékeztet, mi hibás elmélet: mert mindkét formával tárgyeset járhat, pl. mondok valamit, mondom ezt.

Norris azonban a határozatlan formában *ik*-es igéinket látja; mi újabb tévedés. „A magyar szenvedő ige hajlítása nagy részben ugyanazon végzettel bír, mint a határozatlan formáé. Nem találni ehhez semmi hasonlót a közönségesen tanulmányozni szokott nyelvekben; azonban I speak (szólok) és I say (mondom) fogalmat adhat a különböztetésről; az első határozatlan, a második határozott. A közép vagy szenvedő forma jelzője az egyes harmadik személyben (ékiratilag) *k*, éppen mint a magyarban²⁾).

Határozott és határozatlan igeformánk helyes felfogása nálunk sem könnyű dolog, annál kevesebbet várhatunk e tekintetben idegentől.

Egyes szóhasonlatai is gyarlók.

Juttasz (telt, csinált) ugymond magyar jut-hoz hasonul, mely latin fit-tel egyez³⁾. Azonban az általa szerkesztett syllabarium 99-ik jele, mi nála *ju* újabb nyomozások szerint *chu*. Tehát juttasz helyett *chuttasz* olvastatik.

Avi-t magyar *am*-hoz hasonítja ebben *amig*, *amara*⁴⁾; mihez nem kell commentár.

Tanim-tattira = törvényhozó. és magyar tana közt hasonlatot lát, mi igen távoli.

Szebb volna *inbaluva* = mongol *balu*, magyar

1) Az idézett Journal 86. l.

2) U. o. 87. l. — 3) U. o. 81. l. — 4) U. o. 166. l.

falu; ha bizton tudná, használja-e azt a mongol ily értelmében¹⁾.

Irsarra (nagy). Gyöke bizonyosan *ir* vagy *irs*, s rokon magyar erő-sel, mi szerénte „nagy,“ „hatalmas“ great, mighty jelentésű és osztják *ar* „nagy“²⁾.

A tudós férfit inkább zend ere, eredh, erez = növekedni s örmény erecz = nagy, hasonlatokra figyelmeztetjük. Az utóbbi alakban és értelmében egyez.

Kara-ta (idő). A gyök kara rokon magyar kor-ral.

Rilu (irni). Magyar iró; tamul elu³⁾.

Peri (fül). „A zyrjän szó peli; magyar fül; mordvin pile; de a *pe* hang csak sejtett lévén, a hasonlat több mint kétes“⁴⁾.

Saparakim (csata). „A legközelebbi ugri szó, a magyar háborúság (war); de félek hogy nehezen eléggé hasonló, hogy elfogadtassék“⁵⁾.

Afvarrus, rokon magyar vár, város-hoz. Megvan a persában is. Lásd ékirati vardanam.

Ennyiből állanak ezen ékirati nyelv magyar hasonlatai. Melyek azonban a fennen hirdetett rokonság megalapítására gyengék és csekélyek. Itt az értekezés szövege hiányozván, emlékezetből még a következők adathatnak elő.

Némi magyar hasonlat e nyelvben is találtatik.

Ilyen a birtokos névmási utóragozás. Mi = enyem;

1) In baluva. Either a postposition, meaning „near,“ or a word connected with the Mongol balu, „a city“ and Magyar „falu“ a small town. Marco Polo's balu in Kanbalu (city of the Khan). The word now used by the Mongols is Balgasun in the Dictionaries. I know not if balu be also in use. 200 l.

2) 205. l. — 3) 201. l. — 4) 177. l. — 5) 206. l.

num = nöm, család. Num + mi család-om, nem-em. Nikavi = mienk; almu = ház. Almu-nikavi ház-unk. Ri = ő, övé; ata = atya. Viszpa ata-ri Viszpasza atyja. E harmad személyi ragot használja „én“ birtokossal is, pl. hu lubaru-ri én szolgál-ja = szolgálám.

Osztályzati különbség : Az igegyök a parancsoló másod személye, mi tatár sajátság, pl. vita eredj, menj-el. A főnév megelőzi jelzőjét, mely tulajdon azt a magyartól egészen idegennek bélyegzi.

Haug ezen emlékirat birálatában megmutatta a kérdéses nyelv mongolrokon voltát¹⁾; s mi is annak tartjuk azt, míg számos bizonyítékok más véleményt nem képesek megalapítani.

Végül indítvány tétetek keleti nyelv tanulmányok élénkebb pártolására. (Míg az Akademia Repiczky arab nyelv-tanát mellőzi; Hunfalvy és Fábíán finn munkálatait sürgetve nyomatja.) A magyar nyelv bűvár, alig hozhat áldozatul hazájának egyebet, mint eszét és idejét; s mivel csekély számu olvasóitól kitűnő jutalmat nem várhat, — közintézet kegyére számít, a pénzbeli tehetségét meghaladó eszközök előállításában. Midőn az Akademia erről gondoskodik, a magyar nyelv ügyét mozdítja elő.

Jó volna, ha hasonító nyelvészetünk szabályozására előkészítő kérdések tüzetnének ki megfejtésül, pl. Mennyi és minő nyelv hasonlat szükségeltetik arra, hogy nyelvek közt rokonság állíttathassék föl? — Mely nyelvekre alkalmazható az ural-altaji nevezet? — Létezik-e valóban rokonság ezen ugynevezett ural-altaji nyelvek közt; s ha igen, —

1) *Überschrift und Sprache der zweiten Keilschrift-Gattung* von Dr. M. Haug Göttingen 1855.

olyan-e az, melyből őstörténeti együttlétre következtethetni; vagy nem egyéb rendszerítési phrasisnál? — Csak ezek után kérdezhetnők: Áll-e a magyar nyelv származati rokonságban, és mely nyelvvel?

Míg a föladat így részletezve nem lesz, míg egyszerre vizsgálunk ural-altajit, árját és sémit; nem fogunk biztos eredményhez juthatni. Tulzólág rokonítunk, vagy tulzólág tagadunk, mert sok nyelv tanulása miatt egyikben sem vagyunk kellőleg jártasak. Az emberi ész felfogó tehetsége korlátolt; itt is, mint az ipar körében, munkaosztás állíthat elő tökélyesb művet.

Elismerjük mi ural-altaji hasonlatok fontosságát, valamint árja és sémi nyelvbeliekét is, nyelvtudományunkra; csak mérséklettel adassanak elő, s ovatosan használtassanak. Hasoníttassék bár nyelvünk a világ minden nyelveivel; ez csak elősegíti fejlesztését, könnyíti magas előnyei kitüntetését. Én annál nagyobb készséggel járulok tanulmányim által e czélhoz, mennél jobban meg vagyok győződve, hogy e nemzeti föladatot, magyar emberek közreműködése nélkül, Európa összes nyelvtudósai nem képesek kielégítőleg megoldani.

**MTA
KIK**

9 9780000614987 1

